

JAUNOSIOS KARTOS KATALIKŲ INTELEKTUALŲ PAŽIŪROS Į KAPITALIZMĄ IR SOCIALIZMĄ TARPUKARIO LIETUVOJE

Valdas Pruskus

Vilniaus Gedimino technikos universiteto
Filosofijos ir politologijos katedra
Saulėtekio al. 11, LT-2040 Vilnius
Faks. (370-2) 70 04 46

Straipsnyje nagrinėjamos jaunosios kartos lietuvių intelektualų katalikų pažiūros į kapitalizmą ir socializmą. Aptariamos puoselėtų nuostatų idėjinės ištakos. Atskleidžiamas kritinis požiūris į tuometinį kapitalizmą, jo funkcionavimo padarinius ir jų įtaką individo saviraiškos galimybėms. Pateikiamas socializmo, kaip teorinio modelio ir socialinio eksperimento, vykdyto Sovietų Rusijoje, vertinimas.

Prasminiai žodžiai: kapitalizmas, katalikybė, socializmas, privatinė nuosavybė, visuotinė gerovė.

Įvadas

Tarpukario Lietuvoje jaunosios kartos katalikų intelektualai (A. Maceina, P. Jakas, P. Dielininkaitis, J. Keliuotis ir kt.) daugiausia būrėsi aplink *Naujosios Romuvos* (1931–1940) žurnalą ir dėl to ilgainiui gavo romuviečių vardą. Jie buvo ištikimi socialinėms katalikybės idėjoms, sielojosi dėl tuometinės varguomenės būklės, aistringai tikėjo, kad vargšus reikia gelbėti užtikrinant jiems ekonominę ir socialinę saugą. Tai ir skatino įdėmiau įsižiūrėti, viena vertus, į ekonominius procesus, kapitalizmą ir jo funkcionavimo padarinius, įtaką žmogaus dvasiai ir individo saviraiškos galimybėms, o kita vertus, – į Sovietų Rusijoje vykdomą socialinį eksperimentą – „realaus socializmo“ kūrimo am-

bicingus planus ir gigantiškus užmojus, žadinius geresnės ir teisingesnės visuomenės sukūrimo viltį, juolab kad jo idėjas uoliai propagavo ir vietiniai komunistai. Tad kilo būtinumas įvertinti šiuos socialinius reiškinius Katalikų Bažnyčios socialinio mokymo požiūriu ir kartu išdėstyti savo nuostatas.

Pažiūra į kapitalizmą

Jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualų požiūriu į kapitalizmą formavimuisi turėjo įtakos dar prieškarinio metais paskelbti K. Paltaroko, K. Šaulio, J. Staugaičio, J. Matulaičio veikalai. Kai kurie iš jų buvo iš naujo išleisti atkūrus Lietuvos nepriklausomybę (Paltarokas 1921; Šaulys 1920). Tiesa, jų autoriai kapitalizmą laikė

visų pirma ūkine sistema, pagrįsta private nuosavybe. Ne visada ji galinti patenkinti visų poreikius, tačiau niekas netrukdo daryti visa, kad ši situacija keistųsi. Tai esanti ir valstybės, ir Bažnyčios, ir pavienio individo, kaip kataliko ir piliečio, priedermė. Kiekvienas turįs dorai ir atsakingai atlikti jam skirtą priedermę. Tik tokiu būdu galima pasiekti didesnę visuomenės santarvę ir užtikrinti jos gerovę.

Taigi minėtieji katalikų sociologai daugiausia dėmesio skyrė ekonominiams, materialiesiems kapitalizmo raiškos ypatumams, o ne dvasiniams, t. y. jo padarinių įtakai žmogaus dvasiai, jo saviraiškai. Tiesa, ir Paltarokas (1921), ir Matulaitis (1909), sekdami popiežiaus Leono XIII enciklika *Rerum novarum* (1891), yra nurodę, kad kapitalistinė sistema nėra tobula, kad būtina ją keisti, nevengė ir griežtesnio tono, vertindami jos trūkumus ir negeroves. Kartu laikėsi pažiūros, kad tuos trūkumus galima įveikti „iš viršaus“ – ūkinės reformos priemonėmis. Antai Paltarokas, remdamasis austrų katalikų filosofu ir ekonomistu J. Messneriu, teigė, kad „socialinis klausimas – tai ūkiškos reformos klausimas, kaip reikėtų pertvarkyti dabarties visuomenės tvarką, kad atsakytų teisėtiems pasidalijusios visuomenės luomų reikalavimams ir užtikrintų ilgam laikui visuotinę tvarką ir gerovę“ (Messner 1934: 8). Nors katalikų intelektualai ir nevengė pabrėžti sunkios ekonominės padėties įtakos darbininkijos doroviniam nuopuoliui ir paplitusiam alkoholizmui (Matulaitis 1909: 12–16), tačiau kapitalizmo, kaip sistemos, padarinių žmogaus dvasiai išsamiau neanalizavo. Labiausiai juos domino kapitalizmo „mašinos“ veikimo rezultatas – pagaminto produkto paskirstymo socialinis teisingumas ir pagrįstumas.

Jaunosios kartos katalikų intelektualams jau rūpi ne tik šios „mašinos“ (kapitalistinės siste-

mos) funkcionavimo visuomeninis efektyvumas, bet ir jos padarinių įtaka žmogaus dvasiai ir individo saviraiškos galimybėms. Tiesa, ir jaunieji (Maceina, Jakas, Dielininkaitis) taip pat laikėsi pažiūros, kad kapitalizmas, kaip ūkinė sistema, yra tobulintinas, bet iš esmės nėra blogas. Tokia jų pozicija buvo artima prancūzų katalikų mąstytojui J. Maritainui, kuris tuo klausimu rašė: „Jei imsime kapitalizmą kaip idealaus ūkininkavimo mechanizmą, tai jis nėra blogas ar neteisingas <...>. Tačiau jeigu pažvelgsime į kapitalizmą dvasios požiūriu, tai šis mechanizmas ir jo gimdomos konkrečios formos neša radikalią netvarką“ (Maritain 1960: 87). Būtent dvasios požiūriu tuometinį kapitalizmą buvo linkę vertinti ir tarpukario jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualai.

Jie pastebėjo, kad kapitalizmas, siekdamas materialinių gėrybių gausinimo, vis labiau atmeta šio siekio moralinį turinį. Materialinės gėrybės, buvusios anksčiau žmogui tik priemone, dabar tampa jėga, kuri pavergia ir dehumanizuoja patį jų gamintoją. Žmogus paverčiamas materialinių gėrybių gausinimo įrankiu. Smulkusis gamintojas žlunga, įsiviešpatauja monopolijos, kurios vis labiau riboja pasirinkimo laisvę, diktuoja savo valią individui ir visuomenei. Dielininkaitis su nerimu nurodė, jog tuometiniame kapitalizme vis labiau „reiškiasi tendencijos evoliucionuoti į ekonominę diktatūrą“ (Dielininkaitis 1937b: 33). Ši diktatūra, suabsoliutindama materialinių gėrybių gausinimo principą ir į pirmą vietą išskeldama pelno siekį, kartu įteisina ir gimdo ne tik neregėtą samdomo darbininko išnaudojimą, bet ir linkusi ignoruoti dvasingumo svarbą, žmogaus prigimties ir jo siekių unikalumą. Taigi laikytasi pažiūros, kad ekonominės gerovės kūrimas neturi būti priešingas žmogaus prigimčiai. Norint geriau suprasti šią poziciją, reikia pasiaiš-

kinti jaunųjų požiūrį į materialinių gėrybių gamybą.

Jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualai (ypač Maceina) laikėsi personalistinės žmogaus ir visuomenės santykių sampratos. Teigiama, kad žmogaus asmenybė – tai dvasinė būtybė, kuri realizuojanti save kūrybiniais aktais. Tuo ji demonstruojanti savo unikalų pašaukimą, kuris yra palaimintas Dievo. Iš čia plaukė mintis, kad pati gamyba yra ne kas kita kaip žmogaus dvasios aktas. Darbe realizuojama žmogaus dvasinė kokybė. Savo ruožtu ji nulemianti ir atlikto darbo kokybę, ir jo pobūdį. Todėl neatsitiktinai N. Berdiajevas teigė, kad materialinių gėrybių gausinimas nėra vienintelis ūkininkavimo tikslas, kad ūkinis, materialinis gyvenimas turįs būti pajungtas „aukščiau siems gyvenimo tikslams“, o „žmogaus dvasia neturėtų jam vergauti“ (Berdiajev 1923: 206).

Sekdamas Berdiajevu Maceina pažymi, kad kapitalizmas kaip tik ir yra nusižengęs šiam principui, nes „kapitalizmo ūkininkavimo centre stovi ne žmogus, ne jojo asmenybė su savo reikalais ir reikalavimais, bet kapitalas“ (Maceina 1938: 56). Kapitalizmas, paversdamas materialinių gėrybių gausinimą tikslu ir mobilizuodamas visas žmogaus proto ir valios galias šio tariamai vienintelio verto tikslo siekimui, paneigia žmogaus dvasingumą, pažemina ir iškreipia jo prigimtį. Tai esąs ryškiausias „kapitalistinės dvasios“ pergalės įrodymas.

Čia reikia pasakyti, kad analizuodamas kapitalizmą Maceina rėmėsi vokiečių sociologo V. Sombarto „kapitalistinės dvasios“ teorija. Pasak Sombarto, kapitalizmas nėra tam tikrų gamybinių santykių raidos rezultatas, jis esąs „kapitalistinės dvasios“, kaip tam tikro „amžino dvasios tipo“, egzistuojančio greta kitų dviejų tipų – prometėjizmo ir krikščionybės, – reiškimosi konkreti forma, „kiekviename žmo-

guje slypi pirmapradė kapitalistinė dvasia“ (Sombart 1924: 85). Remdamasis Sombartu Maceina teigė, kad „kapitalistinė dvasia“ yra pirmesnė už kapitalistinę sistemą. „Kapitalistinė dvasia“, objektyvuodamasi tikrovėje, kaip tik ir sukurianti kapitalistinę santvarką. Ši santvarka „prisiima į žmonių sielas, nuobjektyvinama, paverčiama išvidiniu nusiteikimu, kuris esmėje kaip tik ir yra anoji pirmykštė „kapitalistinė dvasia“. Iš to Maceina daro išvadą, kad „kapitalizmas gema iš „kapitalistinės dvasios“, bet paskiau jis šitą dvasią ir pats gimdo“ (Maceina 1938: 21). Vadinasi, Maceina išvelgė „subjektyviosios kapitalistinės dvasios“ ir jos „regimosios formos“ santykinį ryšį. Tačiau, kaip rašo A. Sverdiolas, Maceina, sekdamas Sombartu, „subjektyviosios dvasios“ ir jos „regimosios formos“ santykį suprato nevienareikšmiškai (Sverdiolas 1983: 121). Maceina nurodė, kad „kapitalistinėje dvasioje naudingumas stovi pirmoje vietoje“, dėl to žmogus „nuolat siekia tą naudingumą pasigaminti“ (Maceina 1938: 25). Taigi „naudingumo gaminimas“, t. y. pelno siekimas, yra „užprogramuotas“ pačioje „kapitalistinėje dvasioje“, kuri slypi kiekviename žmoguje. Kadangi ta didesnės naudos ieškojimo žyme paženklintas kiekvienas žmogus, tai ir konkurencinė kova tarp jų neišvengiama.

Konkurencijos sąlygomis kiekvienas stengiasi išgyventi, o tam visos priemonės geros. Savo ruožtu tai dar labiau skatina egoistinio žmogaus prado stiprėjimą. Todėl neatsitiktinai Jakas yra pasakęs, kad „ieškojimas vis didesnio naudingumo“, – kelias į kapitalo kaupimą, – einąs „per žmogiškumo išsižadėjimą, paneigiant žmogiškąją paskirtį ir žmogaus taurumą“ (Jakas 1940: 66). Būtent šis nežabotas žmogaus egoizmas ir vedąs prie kapitalo koncentracijos, o siekimas koncentruoti kapitalą savo ran-

kose atitolinąs žmogų nuo dvasinių vertybių, nuo kitų žmonių, atimąs iš jo didesnę taurumo dalį, darąs beširdžiu. Natūralų žmonių bendravimą pakeičia bendravimas per pinigus. Pini-gas tampa pagrindiniu tokio bendravimo mo-tyvu ir skatuliu. Su širdgėla Jakas rašo, kad kapitalistinėje santvarkoje „žmonės nebesusi-sieja su žmonėmis, jie turi reikalą tik su pini-gu“ (Jakas 1940: 67).

Kita vertus, pati nuosavybė čia nėra asme-ninio darbo rezultatas, neturi asmeninio ryšio su savininku, todėl egzistuoja kaip kažkas sa-varankiška, nuo jo nepriklausoma. Neatsitiktinai Maceina teigė, kad tai esanti „alegorinė nuo-savybė“, „josios valdymas <...> nebėra susijęs su žmogaus asmeniu ir su jo atsakingumu, ne tik moraline, bet ir fizine prasme“ (Maceina 1938: 57). Maža to, ji diktuojanti savą „valią“ savininkui, o šiam darosi vis sunkiau ką nors pakeisti.

Galima teigti, jog Maceina gerokai sumen-kino savininko galimybes savarankiškai valdy-ti gamybos priemones ir atsakingai organizuo-ti gamybą. Bet kartu jis apčiuopė ir realią problemą: spartėjant industrinio kapitalizmo plė-totei, gamybos priemonių savininku vis daž-niau tapdavo ne pavieniai asmenys, o jų gru-pės, susibūrusios į akcines bendroves. Gausėjo akcinių bendrovių ir Lietuvoje (Grėska 1993). Tiesa, akcinės bendrovės samdė reikalų tvar-kytojus, bet jie tebuvo samdiniai, turintys ri-botus įgaliojimus. Atsakomybė už jų veiklos rezultatus darėsi vis labiau kolektyvinė, o ne asmeninė, lygiai kaip ir už neigiamus padari-nius, ypač nevykusius sprendimus, kurie su-keldavo ekonomines krizes. Tačiau nuo atsa-komybės savininkų neatleidžia nei Maceina, nei Jakas. Juolab kad tie sprendimai, jų manymu, dažnai esti nežmoniški, prieštaraujantys svei-kai nuovokai ir humaniškumui.

Savininkų elgesys ekonominių krizių akivaiz-doje atrodo dar labiau nehumaniškas ir nepro-tingas. Jakas nuoširdžiai stebisi, „kodėl sunkiu darbu sukurtos materialinės gėrybės, verčia-mos į vandenį ir deginamos ugnyje“ (Jakas 1939: 82). Nejaugi neturima kur jų dėti, kai tūkstančiai žmonių kenčia badą ir nepriteklių?

Materialinių gėrybių naikinimą siekiant išsau-goti didelius pelnus nežmonišku aktu laikė ir Maceina. Sunaikindamas perteklių, savininkas ne tik siekia išsaugoti pelną, bet ir išvengti įsi-pareigojimo – krikščioniškai pasidalyti su ne-turinčiais. Taip elgdamasis jis eliminuoja sa-ve iš visuomenės, kurios gerove, o ne tik savo pelnais privalęs rūpintis. Juolab kad jo svar-biausia pareiga – tenkinti visuomenės narių, o ne tik savo poreikius. Tai priedermė, kurios vyk-dymas ir suteikia jam teisę būti savininku.

Kita vertus, pelno siekimas neišvengiamai skatina ieškoti pigios darbo jėgos, taigi didina išnaudojimo tikimybę ir darbuotojo ekonominį bei socialinį nesaugumą. Tai, kad savininkas linkęs maksimaliai pasinaudoti samdomu dar-bu, pripažino ir Maceina, ir Jakas. Jie nurodė, kad savininkui kapitalistui svarbiausia – pel-nas, darbininkas tik priemonė, o pats jo dar-bas – prekė, kurią galima pirkti ir parduoti. Dar-bininkas yra tik svetimos valios vykdytojas, o ne laisva asmenybė. Jis nėra apsaugotas nuo išnaudojimo. Anksčiau K. Marxas yra pabrė-žęs, jog egzistuoja sąlygos, kurios daro žmo-gų svetimos valios vykdytoju, verčia savo veik-lą ir gebėjimus panaudoti svetimiems tikslams įgyvendinti. Lemiamas veiksnys, nuo kurio pri-klauso žmogaus socialinė padėtis visuomenė-jе, yra santykis su gamybos priemonėmis. Pa-sak Marxo, gamybos priemonių turėjimas savo rankose ir galimybė jas valdyti būtent ir leidžia panaudoti kitus žmones savo tikslams pasiek-ti, taigi ir išnaudoti svetimą darbą (Marxas

1982: 323–352). Neabejotina yra tai, kad Mar-
xas gerokai suabsoliutino šią idėją, supriešin-
damas darbdavį ir samdomą darbininką, neigę
jų socialinės partnerystės galimybę siekiant bendrų
tikslų.

Jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektu-
alai išnaudojimą suprato ne kaip socialinės pa-
dėties skirtingumo visuomenėje, o kaip žmo-
gaus egoizmo, „naudos gausinimo“ rezultata,
taigi subjektyvaus pobūdžio dalyką, kuris pri-
klauso nuo individo (savininko) sąžinės. Iš čia
plaukė mintis, kad kapitalistinis išnaudojimas
nėra joks dėsningumas, jį esą galima reguliuo-
ti. Todėl jaunieji ir apeliuoja į savininko gera-
noriškumą, ragina nežiūrėti į darbininką kaip į
prekę, neišnaudoti jo taip, kad prarastų savo
orumą. Juk darbininkas visų pirma esąs žmo-
gus, turįs individualias, nepakartojamas žmo-
gaus galių realizavimo prielaidas, todėl nereik-
kėtų jam trukdyti įgyvendinti savo pašaukimą.
Taip elgiantis galima greičiau pasiekti abipusio
supratimo ir sutarimo, sumažinti priešišumą
ir socialinę įtampą. Kita vertus, tikėtina, kad
sudarius sąlygas darbininko kūrybiškumui ir
iniciatyvai reikštis būtų pasiekti ir geresni ga-
mybos rezultatai. Taigi laimėtų ir savininkas.

Tačiau šioms idėjoms dar nebuvo atėjęs lai-
kas. Realybė buvo ta, kad savininkui (kapita-
listui), apimtam noro kuo greičiau pačiam pra-
turtėti, samdomas darbininkas, kaip asmenybė,
turinti individualias kūrybines galias, kurias rei-
kia remti ir palaikyti, mažai rūpėjo. Jam svar-
biau – pelnas. O pelnui gausinti geros visos
priemonės

Noras dar labiau praturtėti būtent ir skati-
naš tobulinti techniką, o ši leidžia ne tik pa-
siekti didesnę darbo našumą, bet ir apskritai at-
sisakyti samdomo darbininko paslaugų, patikint
atlikti jo darbą nepailstančioms ir nereiklioms
mašinoms.

Ši realybė kėlė nerimą. Techniką ir jos lai-
mėjimų panaudojimą gamyboje lietuviai, kaip
ir to meto Vakarų Europos katalikų intelektua-
lai, vertino labai atsargiai. Tiesa, jie pripažino,
kad mašina išvaduoja žmogų nuo sunkaus fizi-
nio darbo, tačiau kartu ji tampa darbuotojui sa-
votišku konkurentu. Ji gali ne tik pakeisti dar-
bo vietoje, bet ir atlikti darbą daug našiau ir
kokybiškiau. Taigi darbininkas nėra jau toks
reikšmingas ir svarbus asmuo gamyboje, jeigu
jį gali pavaduoti mašina.

Mašina ne tik pavaduoja žmogų, bet ir ima
kontroliuoti jo darbą. Taigi žmogus priverstas
derintis prie mašinos, kuri, Maceinos teigimu,
„žmogų padalina į atskirus veiksmus, kiekvie-
nam organui yra paskirtas atskiras darbas“
(Maceina 1938: 22). Taigi žmogaus veiklos re-
zultatai darosi vis labiau priklausomi nuo to,
kaip jis „sutaria“ su mašina, kaip geba derinti
su ja savo veiksmus. Jeigu darbininkas nori
išlikti, jis turi stengtis neatsilikti nuo mašinos
diktuojamo tempo, elgtis kaip mašina. Būtent
tai ir gimdo požiūrį į žmogaus darbą kaip į me-
chaninį veikimą, kuris yra panašus į mašinos
veikimą.

Darbininko jėga, pasak Maceinos, kyla „iš
viso žmogaus“, ne tik iš jo kūno, nes su fiziniu
elementu „organiškai yra susijęs psichinis ir net-
gi dvasinis elementas“ (Maceina 1938: 23).
Būtent šio dvasinio elemento svarbą, Macei-
nos teigimu, mašininė gamyba kaip tik ir nei-
gianti, stengdamasi panaudoti darbininką kuo
tikslingesniam ekonominiam veikimui. Tokio
žmogaus atidavimo technikos, mašinos „ne-
laisvei“ pavyzdžiu jis laikė teilorizmą.

JAV vadybos specialisto F. Taylora siūlytos
darbo organizavimo sistemos tikslas – pada-
ryti darbą produktyvesnį ir pelningesnį. Tuo
tikslu buvo stengtasi nustatyti kiekvieno as-
mens tinkamumą konkrečiai darbo operacijai

atlikti, kad jis galėtų geriausiai atsiskleisti, parodyti iniciatyvą ir būti kuo naudingesnis įmonei. Ši sistema tuo metu jau buvo plačiai diegiama JAV, sulaukė sekėjų ir Europos šalyse. Ją sveikino ir palaikė taip pat nemaža Lietuvos vadybos specialistų (J. Šimkus, E. Galvanaukas, J. Grigolis), nes dėl prasto darbo organizavimo ir neefektyviai naudojamos technikos buvo patiriama didelių nuostolių (Pruskus 1997: 64–67).

Maceina teigė, kad teilorizmo sistemos taikymas neatsižvelgiant į vietos sąlygas ir lietuvių charakterio ypatumus (lėtumą, atsargumą ir nenorą permelyg afišuotis) būtų nepageidaujamas. Taylora sistema skatinanti gamybos procesų „robotizaciją“ ir, neišvengiamai įterpdama žmogų į šį procesą, daro jį vis labiau pavaldų ir priklausomą, kitaip tariant, vis labiau jį pavergia, o pavergtas žmogus negalės būti kūrybiškas.

Maceina laikėsi pažiūros, kad technikai, paverčiančiai žmogaus darbą „automatiškų judesių suma“, vis mažiau reikia kūrybinių žmogaus pastangų. Kita vertus, patys technologiniai procesai yra elementarūs: tam nereikia visa apimančių žinių, tobulėjimo, pakanka tik išmanyti ir tiksliai atlikti konkrečią operaciją. Darbo pasidalijimas tarp vidutinių sugebėjimų individų tampa įprastu reiškiniu. Be to, žmogus paprastai gamina ne visą gaminį, bet tik jo dalį, t. y. atlieka vieną operaciją. Apie gaminio visumą jis dažnai neturi supratimo, todėl nesijaučia esąs už jį visiškai atsakingas. Jis tėra „mašinos sistemos“ dalininkas.

Kartu jis negalės džiaugtis ir pagaminamu daiktu, nes gaminyje atskiriamas nuo jo – gamintojo, kuriam už atliktą darbą sumokamas tik sutartas atlyginimas. Savo ruožtu gaminio atskyrimas nuo gamintojo daro pastarąjį nevisavertį, sukelia jo sieloje maištą prieš tokią padėtį, kuri padarė jį „mašinos priedėliu“. Mono-

toniškas, nekūrybiškas darbo pobūdis atpalaiduoja jame slypinčias griaunamąsias jėgas, gimdo socialinę neapykantą. Esant tokiai situacijai, Maceinos teigimu, „darbininkai nekenčia savo darbo, nekenčia darbo vietų, nekenčia darbdaivių ir visos tos santvarkos, kuri juos padarė bedvasiais automatais“ (Maceina 1938: 25). Maceina daro išvadą, kad darbininko pavertimas objektu, o ne subjektu – asmenybe, pripažįstant jos vertingumą ir teisę rinktis, „sudaro visą šios socialinės santvarkos (suprask – kapitalizmo – V. P.) negalią“ (Maceina 1938: 26).

Tačiau didžiausią darbininko nepasitenkinimą kelia tai, kad dėl mašinų išsivyravimo gamyboje jis vis labiau prarandąs socialines garantijas. O svarbiausia – nėra tikras dėl savo rytojaus. Kadangi mašina galinti duoti daugiau pelno, todėl, suprantama, ją stengiamasi nuolat tobulinti. Darbininkui tai ima grėsti nedarbu, nes mašina vis labiau monopolizuoja žmogaus teisę į darbą. Taigi jauniems katalikų intelektualams atrodė, jog kaip tik technika, vis labiau išgalinti gamyboje, kalta dėl to, kad žmogus lieka be darbo. O juk tik per darbą jis galės atsiskleisti ir būti pažintas, t. y. realizuoti save kaip asmenybę. Mašina, vis labiau išstumdama žmogų už darbo ribų, šią galimybę iš jo atimanti. Vadinasi, nedarbas yra neišvengiamas reiškinys, kurį gimdo technikos išgalėjimas, ir su tuo reikia skaitytis.

Jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualai laikėsi pažiūros, kad nedarbo būtų galima išvengti, jeigu savininkas (kapitalistas) labiau vertintų darbininką ir jo, ne mašinos, darbą, nesistengų jo visur pakeisti siekdamas didesnės naudos. Kita vertus, ir darbininkai neturėtų kelti per didelių reikalavimų, nes darbo netekimas, pasak Maceinos, yra „didžiausia nelaimė“: tik dirbdamas žmogus „dalyvauja pasaulio kūrime ir savo asmenybės tobulinime“

(Maceina 1938: 27). Ne tiek svarbu ir pats darbo pobūdis. Svarbu pats darbas ir žmogaus pasirengimas jį atlikti sąžiningai ir atsakingai. Juolab kad darbas ne tik priemonė realizuoti save. Darbas – tai ir savęs bei savojo pasirengimo dirbti sąmoningai ir atsakingai išmėginimas. Todėl manyta, kad darbininkas neturėtų atsisakyti dirbti ir paties sunkiausio, nekūrybiškiausio darbo. Sąžiningai ir atsakingai atlikdamas kiekvieną jam pavestą darbą, žmogus sykiu suteikia jam ir gilesnę prasmę, ir dvasinį stimulą, be to, tobulėja pats.

Žinoma, svarbus ir materialinis stimulus. To neneigia ir Maceina, tačiau mano, kad vien jo neužtenka. Juk būtent jis žadina žmogaus prigimtyje glūdinčią egoistinę dvasią, kurią pažaboti būna labai sunku. Būtent jis priverčia žmogų dirbti ir pačius nedoriausius darbus. Darbas, kurio imasi žmogus, neturįs būti jam nei vargas, nei sunki prievolė, o už jį reikia deramai atlyginti. Tiek Maceina, tiek Dielininkaitis ir kt. ne kartą pabrėžė, kad darbininkams turėtų būti garantuotas teisingas darbo užmokestis. Kartu jie gerai suprato, kad tai padaryti nėra lengva. Kilo klausimas: kieno tai turėtų būti prerogatyva?

Teisingo užmokesčio būtinumą pabrėžė savo enciklikose ir popiežiai Leonas XIII (*Rerum novarum*) bei Pijus XI (*Quadragesimo anno*). Jie apeliavo į darbdavių supratimą ir malonę. Tačiau visa tai ir liko tik Bažnyčios pageidavimu. Bažnyčia neturėjo galios priversti darbdavius vienaip ar kitaip pasielgti. To ji ir nesiekė, nes prievarta yra jai svetima. Priverstas ar dėl sankcijų baimės padaręs nuolaidų darbdavys nebus geresnis katalikas, juk taip jis pasielgė ne iš gilaus supratimo, kad būtina dalytis su artimu, o iš baimės.

Kita vertus, ir darbininkai turį realiai įvertinti savo reikalavimus, kad jie nebūtų pernelyg

dideli ir neįvykdomi. Taigi teisingo darbo užmokesčio nustatymas buvo paliktas darbdavių ir darbininkų susitarimui. Viltasi, kad toks sutarimas įmanomas. Svarbu, kad tiek darbdaviai, tiek darbininkai gebėtų įveikti įgimtą egoizmą, jaustų didesnę atsakomybę prieš visuomenę už savo veiksmus. Kartu buvo pripažįstama ir valstybės įsikišimo galimybė siekiant subalansuoti interesus.

Pagrindinė valstybės priedermė – sudaryti sąlygas visiems ir kiekvienam visuomenės nariui siekti savų tikslų. Tačiau į valstybės galimybę reguliuoti žmonių tarpusavio santykius siekiant savų tikslų, taip pat į jos pastangas bandyti reguliuoti darbo užmokestį nustatant jo ribas buvo žiūrima santūriai. Baimintasi, kad tokiu atveju abiem partneriams – darbdaviams ir darbininkams – kyla realus pavojus tapti įkaitais valstybės, kuri, kaip visai tikėtina, imsis savavališkai nustatinėti šias ribas ir dar labiau formalizuos jų tarpusavio santykius. Todėl popiežius Pijus XI enciklikoje *Quadragesimo anno* siūlė pačius darbininkus padaryti nuosavybės turėtojais. Tuo pasirūpinti turėtų darbdaviai, sudarydami galimybes ir darbininkams tapti įmonės akcininkais, dalyvauti paskirstant kuriamas materialines gėrybes. Už gautas lėšas jie galėtų pagerinti savo materialinę padėtį, o sumanesni – patys imtis verslo.

Šiai nuostatai pritarė ir jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualai. Pranašauta, jog ateityje Lietuva tapsianti smulkiųjų savininkų šaliimi. Savininkų visuomenė remiasi individo iniciatyva, o šis mažai pasikliauja valstybe, daugiau pačiu savimi. Kadangi individui rūpi gerovės kūrimas, tai jis būsiąs neabejingas ir valstybei, jos demokratinių institutų stiprinimui, nes tik šitaip galįs jaustis pats saugus, o ir jo sukurtas turtas bus apsaugotas.

Samdinys nėra iniciatyvos žmogus, jam rūpi garantijos, kurių jis tikisi sulaukti pirmiausia iš valstybės. Jam valstybė yra šeimininkas, kuriam jis sutinka tarnauti. Ta valstybė ir toji valdžia yra jam gera, kuri šias garantijas, nors ir labai ribotas, gali suteikti. Valstybės reikalai ir jos stiprumas jam mažai terūpi. Juk samdiniui nesvarbu, kokiam ponui tarnauti: jis pasirengęs paremti tą jėgą, kuri žada jam užtikrinti gerovę, nors, kaip parodė socializmo kūrimo Sovietų Sąjungoje patirtis, iš tikrųjų nežinojo, kaip realiai šį pažadą įvykdyti.

Jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualai orientavosi ne į samdinių (tarnautojų), o į savininkų visuomenės kūrimą. Todėl Dielininkaitis karštai ragino darbdavius drąsiau įtraukti darbininkus į akcininkų gretas. Jo manymu, tai paskatintų pačius darbininkus labiau rūpintis gamybos rezultatais, objektyviau įvertinti darbo užmokesčio didinimo galimybes, o svarbiausia – atitrauktų nuo streikų (Dielininkaitis 1937a), kuriuos laikė pagrindine darbdavių ir darbininkų nesutarimų sprendimo forma vietos komunistai ir kuriuos jie stengėsi visais galimais būdais palaikyti.

Akcijų išdalijimo idėjai pritarė ir Maceina. Kartu jis laikėsi pažiūros, kad akcijų išdalijimas darbininkams turėtų būti ne priverstinis, o savanoriškas darbdavių aktas. Maceinos teigimu, apriboti savo egoizmą darbdavys (savininkas) turėtų ne iš pareigos, gailestingumo ar dėl susiklosčiusių aplinkybių, bet gera valia kaip doras katalikas. Tačiau niekas, taip pat ir valstybė, negali (ir neturi teisės) priversti darbdavio (kapitalisto) krikščioniškai pasidalyti su vargstančiais. Tai jo asmeninis reikalas. Tiesa, ir pats Maceina pripažino, kad šis reikalavimas „daugiau platoniškas, negu realus“. Bet kitos išeities egoistinei dvasiai pažaboti, išskyrus savanorišką kapitalisto saviaskęžę – „ypatingą

sakramentinio gyvenimo stiliaus vykdymą savo dvasios viduje“ (Maceina 1940: 125), jis nematė.

Savo ruožtu niekas neturįs teisės priversti ir darbininką imtis atsakomybės už gamybos padarinius bei rezultatus, tapti akcininku, jeigu jis to nenorįs, o geriau linkęs šią teisę perleisti sumaniam darbdaviui, galinčiam organizuoti efektyvią gamybą. Taigi manyta, jog svarbu ne tai, kieno rankose yra gamybos priemonės, bet tai, ar jos efektyviai naudojamos, kad ir darbininkui būtų sukurtos geros sąlygos, užtikrintas jo ekonominis bei socialinis saugumas.

Savitą socialinę globą individui siūlė socializmas, kurio idėjos, platinamos vietinių komunistų, atrodė gana patrauklios ir daliai Lietuvos visuomenės. Tad kilo reikalas išdėstyti savo požiūrį į socializmą ir jo įgyvendinimą – Sovietų Sąjungoje vykdomą socialinį eksperimentą.

Socializmo vertinimas

Lietuvių katalikų pažiūros į socializmą formavosi dar prieškarinio laikotarpio ir buvo išsamiai išdėstytos žymiausių to meto katalikų sociologų K. Paltaroko (Paltarokas 1921), S. Šultės (Šultė 1920), J. Šaulio (Šaulys 1909; 1910) ir kitų darbuose. Juose socializmas apibūdinamas kaip voliuntaristiška utopija, priešinga krikščioniškajam socialiniam mokymui, o savo praktika – ir individo bei visuomenės saugumui. Kita vertus, pripažįstama, kad jo skelbiami socialiniai idealai artimi krikščionybės skelbiamiems, nors siūlomi jų įgyvendinimo būdai katalikams nepriimtini.

Tuos nuogaštavimus dar labiau sustiprino 1918–1919 metais vietinių bolševikų pastangos padedant Sovietų Rusijai užgrobti Lietuvoje valdžią ir įtvirtinti savo režimą. Naudotieji prievartos metodai siekiant užgniaužti pasi-

priešinimą naujajai valdžiai, kunigų areštai ir tremimai (V. Kapsuko vyriausybės nutarimu, bolshevikams traukiantis iš Vilniaus 1919 m. į Minską, įkaitais paimti ir keturi lietuviai kunigai, tarp jų būsimeji vyskupai J. Kukta ir V. Boriševičius) buvo dar labai gyvi ir jautriai išgyvenami. Gyvi buvo ir šių įvykių liudininkai bei dalyviai. Todėl nenuostabu, kad pirmuoju Nepriklausomybės dešimtmečiu katalikų autorių žvilgsnis krypo ne tiek į socializmo teoriją, jo socialinės-ekonominės struktūros funkcionavimo ypatumų aptarimą, kiek į jo skelbėjų Lietuvoje praktinę veiklą ir jų taikomus metodus (Maliauskis 1920; Staugaitis 1923). Išsamesni socializmo teorijos bei praktikos tyrimai mažai rūpėjo. Pirmiausia buvo stengiamasi supažindinti Lietuvos visuomenę su demokratijos, kaip valstybės valdymo formos, istorine raida, pagrindiniais principais, jos reikšimosi ypatybėmis Anglijoje, JAV, Vokietijoje, Prancūzijoje, Šveicarijoje ir kitose šalyse. Aptariamas krikščionybės ir demokratijos santykis (Maliauskis 1924), ieškoma teorinės atspirties modeliuojant Lietuvos valstybės socialinio ir politinio gyvenimo pagrindus.

Tokią poziciją iš dalies lėmė ir tai, jog kalbamuoju laikotarpiu Sovietų Rusijoje, kuriant socializmą, mažai kas buvo padaryta. Socializmas, kaip socialinė-ekonominė sistema, ir pati naujos visuomenės socialinė organizacija dar nebuvo išryškėjusi. Taip pat nebuvo pakankamai išryškėję ir socializmo „politinio veido“ bruožai.

Lenino *Nepas* turėjo daug kapitalizmo elementų. Po Lenino mirties Stalino kursas į šalies industrializaciją (1928–1932) atrodė įspūdingai. Buvo akivaizdu, kad socializmas, kaip ūkininkavimo sistema, nepaisant visų negatyvių kolektyvizacijos padarinių, veikė ir netgi pasiekė tam tikrų laimėjimų. Atimdama iš žmogaus teises, sovietinė valstybė suteikė jam sa-

votišką paramą ir „globą“: priverstinio darbo įgyvendinimas išsprendė nedarbo problemą, kuri buvo aktuali visoms šalims, o dėl šimtų tūkstančių kalinių vergiško darbo susidarė galimybės išlaikyti Komunistų partijai paslaugią inteligentiją. Todėl išoriškai Sovietų Rusijoje vykdyti socialiniai pertvarkymai atrodė gana patraukliai. Kita vertus, vis dažniau Lietuvos visuomenę pasiekianti objektyvi šių pertvarkymų dalyvių ir aukų informacija apie nežmonišką sąlygą ir taikomus metodus skatino įdėmiau įsižiūrėti į šią sistemą.

Rusijoje vykdytam socializmo eksperimentui neliko abejinga ir Katalikų bažnyčios vadovybė. 1931 m. pasirodo popiežiaus Pijaus XI enciklika *Quadragesimo anno*, kurioje apmąstomas socializmas, turint prieš akis pirmuosius realius jo vaisius. Sovietų Rusija dėl sparčiai vykdomos industrializacijos naudojant vergišką darbą tapo ekonomiškai stipria valstybe. Buvo panaikintas „išnaudojimas“ – išnaudotoju tapo pati valstybė. Ji pasisavino ir visas prigimtines žmogaus teises, tarp jų ir teisę į tikėjimą. Paneigusi religiją, valstybė ėmė persekioti tikinčiuosius ir Bažnyčią. Todėl popiežius Pijus XI pasmerkė socializmą kaip ateistinį, „priešišką žmogaus antgamatinei paskirčiai“. Kartu jis pripažino, kad „socializmas, kaip visos klaidos, turi šiek tiek tiesos“ (Pijus XI 1931). Todėl jį reikėtų ne ignoruoti, o stengtis geriau pažinti, siekiant išsiaiškinti ir suvokti giliausias šio mokymo patrauklumo liaudžiai priežastis. Juolab kad jam simpatizavo ir dalis katalikiškosios visuomenės, kuriai socializmo ideologų ambicijos sukurti teisingą visuomenę, remiantis moksliniais pagrindais, ir pradėtos vykdyti grandiozinės socializmo statybos Rusijoje atrodė labai patrauklios.

Ši popiežiaus Pijaus XI nuostata ir paskatino Vakarų Europos katalikų intelektualus

(E. Mounier, M. D. Chenu, J. Maritainą ir kt.) labiau susidomėti socializmu sprendžiant opius socialinius klausimus (pvz., nedarbo panaikinimą), atvirai jam simpatizuoti (Keller 1978: 300–301). Maritainas apgailestavo, kad tuometinė Katalikų bažnyčia neturinti mąstytojo, kuris būtų pasirengęs deramai oponuoti marksizmo idėjoms, kaip kitados tai darė žymus socialinės katalikybės idėjų puoselėtojas vokiečių vyskupas V. Ketteleris (1813–1877), ryžtingai oponavęs Marxo *Kapitalui* (Maritain 1938: 37). Tačiau tai netrukdė Maritainui ir kitiems to meto Vakarų Europos socialinės katalikybės idėjų puoselėtojams kritikuoti „realųjį socializmą“ ir jo įgyvendinimo būdų reikšmingumą žmogui.

Tokia pozicija artima ir jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualams, kurie buvo linę ne tiek leistos į teorinius ginčus, kiek analizuoti realaus socializmo principų įgyvendinimo padarinius individui ir visuomenės socialinei organizacijai. Jaunieji neturėjo tos asmeninės patirties, kuri slėgė vyresniosios kartos katalikų intelektualus (J. Kuklą, Staugaitį, M. Krupavičių), savo kailiu patyrusius bolševizmo realybę, nors ir laikinai užgrobus valdžią Lietuvoje Kapsuko vadovaujamiems vietiniams jo adeptams. Ta aplinkybė iš dalies ir bus lėmusi jų objektyvesnį, nesuinteresuotą požiūrį į socializmą. Kita vertus, būdami gerai išsilavinę (daugelis baigė mokslus užsienyje), jaunieji intelektualai buvo pasirengę ir nusiteikę vertinti šį mokymą kitų tuo metu populiarių teorijų, ypač personalizmo, kontekste. Šia prasme jie juto dvasinę giminybę su Vakarų Europos katalikų intelektualais, kurie atvirai reiškė savo simpatijas kai kurioms socializmo idėjoms. Tai skatino ir lietuvius būti atviresnius ir stengtis ieškoti tiesos be išankstinio nusistatymo.

Nenuostabu, kad jaunieji kritiškai vertino katalikų spaudoje skelbiamus vienpusiškus socializmą smerkiančius straipsnius. Jų nuomone, tokia paviršutiniška socializmo kritika yra neperspektyvi. Laikytasi pažiūros, kad socializmo keiksnojimas, neturint rimtesnių argumentų ir stokojant savo interpretacijos, tik ugda nepasitenkinimą ir kompromituojąs pačią Katalikų bažnyčią. Svarbiausia, tai tolima nuo Bažnyčios darbininkų klase, kuriai, P. Jako teigimu, socializmas, „nors ir žalingas, jis yra pats artimiausias“ (Jakas 1939: 205). Tad kilo reikalas ne tik pasiaiškinti socializmo tariamo artimumo darbininkų klasei priežastis, bet ir teoriškai apmąstyti šios socialinės-ekonominės sistemos įgyvendinimo kainą ir padarinius individui bei visuomenei.

Kas gi daro socializmą patrauklų darbininkijai? Jaunųjų nuomone, visų pirma tai, kad socializmo programoje bandoma, Jako žodžiais tariant, „atkovoti asmenybės pagarbą“ ir įgyvendinti socialinį teisingumą. Ši programa, numatanti „visų gėrybių subendrinimą, nuosavybės panaikinimą ir luomų likvidavimą“, įgyvendina laisvės, lygybės ir broliškumo idealus, o tai leis „pakelti kultūros ir žmonių gerbūvį iki visiško patenkinimo“ (Jakas 1939: 203). Taigi socializmo skelbtas idėjas Jakas laiko visai priimtiniomis. Juk laisvės, lygybės, teisingumo troškimas visada gyvas. Todėl, Jako nuomone, visai natūralu, kad „visuomenės klasės, esančios materialiniame ir dvasiniame skurde, paniekintos ir išnaudojamos, reiškia nepasitenkinimą ir nori pagerinti savo padėtį“ (Jakas 1939: 21). Teisingumo įgyvendinimą jos sieja su radikaliais socialiniais pertvarkymais. Tačiau kartu Jakas abejoja, ar jie tikrai vedą į tikslą, kurį yra užsibrėžęs socializmas, – „atkovoti asmenybės pagarbą“. Ar šie pertvarkymai iš tikrųjų gali išvaduoti žmogų nuo pažeminimo,

ar jie gali pažaboti jo egoizmą, realiai prisidėti prie asmenybės dvasingumo ugdymo?

Pirmiausia jaunosios kartos katalikų intelektualai atkreipė dėmesį į tai, kad socializmas vieninteliu ir pagrindiniu būdu išvaduoti žmogų iš ekonominės ir dvasinės vergovės laiko gamybos priemonių suvisuomeninimą. Tokiu atveju, kai neliks gamybos priemonių privatinės nuosavybės, niekas negalės išnaudoti svetimo darbo. Visi privalės dirbti. Vieninteliu darbdaviu tapsianti socialistinė valstybė. Pagrindinis jos rūpestis būsiąs, Ylos žodžiais, „realizuoti žemiškąjį rojų pasaulyje“ (Daulius 1937: 174). Todėl daugiausia dėmesio skiriama materialinių gėrybių gausinimui siekiant sukurti visuotinę gerovę. Tuo socializmas prilygsta kapitalizmui ir tampa tokiu pat „bedvasiu molochu“, kaip ir šis. Šalkauskio nuomone, socializmas tikisi pasiekti visuotinę gerovę tik plėsdamas gamybą, taigi jame „materialistinis vienpusiškumas bus dargi ryškesnis“ (Šalkauskis 1937: 60).

Materialinės bazės stiprinimas skatins plėtoti tik techniką, plačiau taikyti jos laimėjimus gamybos procese, juos mechanizuoti ir automatizuoti. Iš technikos, Ylos žodžiais, socializmas laukia išganyto, ji esanti visų jo puoselėjamų projektų, grandiozinių statybų įgyvendinimo viltis: „ja jis gyvena, ja stengiasi hipnotizuoti mases“ (Daulius 1937: 174). Tai gi darbininkas pateks į mašinų nelaisvę, bus aukojamas gamybos, o iš tiesų gamybos šeiminko – valstybės, valdomos visagalės partijos, ambicingiems tikslams įgyvendinti.

Kadangi socializmo sąlygomis materialinių gėrybių gamybai skiriama daugiausia dėmesio, tai žmogus pirmiausia vertinamas kaip darbo jėga – gamintojas, o ne asmenybė, galinti turėti savų tikslų bei interesų, kuriuos reikia gerbti ir jų paisyti. Tik valstybė galinti turėti tokius interesus. Ylos teigimu, jai „priklauso viskas:

ir asmuo su visu asmeniniu jo gyvenimu, laisve, turtu, įsitikinimais, ir visais jo reikalais, ir visos gyvenimo sritys kaip mokslas, menas, mokyklos, spauda, organizacijos“. Būdama visagalė, „ji pamina po kojomis natūralias paskirų asmenų, šeimos ir kitų bendruomenių bei institucijų teises“ (Daulius 1937: 178).

Taigi savo vertę prarandanti ir žmogaus individualybė. Valstybei svarbu tik tai, kad jis, kaip naši fizinė jėga, kurtų materialines gėrybes. Ne be pagrindo Jakas priekaištavo Marxui už tai, kad šis pripažino „fizinę jėgą aukščiausia vertybe“ (Jakas 1940: 88). Suprantama, tokiu atveju siekiama kuo labiau ją išplėtoti. Taip suvokiamas darbas darosi tiesiogiai proporcingas žmonių gerovei: juo daugiau žmonių įsitrauks į našų fizinį darbą, tuo greičiau bus sukurta visuotinė gerovė, t. y. socializmas. Jis laimės ignoruodamas asmenybę. Kitaip tariant, socializmas pasiekiamas „paskiro žmogaus nuvertinimu“, nuskurdinant jo dvasinį pasaulį (Daulius 1937: 174–175).

Jaunosios kartos katalikų intelektualai, laikęsi personalistinės žmogaus sampratos, su tuo negalėjo sutikti. Asmuo, pasak Maceinos, yra „aukščiausia visos būties vertybė“, todėl neleistinas dalykas, kad žmogus „nusilenktų klasiės ar tautos psichologijai ir jos instinktams“. Maceinos teigimu, „kūrėjas yra asmuo, o ne masė“ (Maceina 1938: 16). Tuo tarpu socialistinėje valstybėje, nepripažįstančioje individo prigimties teisių ir laisvių, jo asmens savarakiškos vertės, žmogus svarbus tiktai kolektyve. Buvimas kolektyvo nariu čia yra vienintelė žmogaus galimybė „išlikti“ ir būti kažkuo. Už kolektyvo individas yra niekas. Nieko vertas ir jo darbas. Tik kolektyvo darbe „ištirpinamas“ individo darbas įgyjas prasme. Kolektyvas tampa išorine jėga, kuriai žmogus priverstas paklusti. Kadangi atskiras darbas ištirpsta kolek-

tyvo darbe, individualumo pasireiškimai netenka prasmės. Darbininkas nejaučia asmeninės atsakomybės už pagamintą gaminį, jis tėra kolektyvo valios vykdytojas, o ne kūrėjas, atsakingas už savarankiškai priimtus sprendimus. Tokiam darbui atlikti nereikia ir dvasinio stimulo.

Sekdamas Berdiajevu, Maceina tokį darbą vadina „bekokybiniu“, „nukūrybingu“, t. y. nekūrybiniu, neturinčiu individualaus pagrindo. Vadinasi, darbininkas kūrybiškai gali reikštis tik tuo atveju, jeigu nesieja savęs su kolektyvu, klase, kuri stengiasi juo tik pasinaudoti. Priešingu atveju jis praranda dvasinį gyvenimą, suteikiantį paskatų jo asmens kūrybiškumui. O būtent tuo savo kūrybiškumu darbininkas gali geriausiai tarnauti žmonėms ir tuo liudyti Dievo valią.

Tokia Maceinos pozicija rėmėsi nuostata, jog nemirtingą sielą, taigi ir atsakomybę prieš Dievą, turįs tik individas. Jokie žmonių kolektyvai sielos neturi. Jie neturi ir tikros atsakomybės, nes atsakomybė siejasi su konkrečiu individu, kuris priima sprendimus ir iš kurio galima pareikalauti, o kolektyviniame sprendime individo balsas nėra lemiamas (jis tėra vienas iš daugelio), todėl ir atsakomybė ne personalizuota, o nuasmeninta. Taigi kolektyvai negali būti atsakingi, ir žmogus turįs vengti sieti save su tokiais „besieliais“ kolektyvais, neturinčiais atsakomybės jausmo. Iš jų individui sunku sulaukti ir realios pagalbos. Remdamasis šiuo principu Maceina į pirmą vietą iškelia asmenybę, o ne žmonių kolektyvus.

Suprantama, marksizmas, teigias kolektyvizmo principą, negali būti priimtinas, nes tuo jis ignoruoja asmenybę, aukodamas ją kolektyvo labui. Tokiam kolektyvo nuasmenintam žmogui nereikalinga ir religija. O atsisakydamas religijos žmogus atsisako galimybės to-

bulinti savo asmenybę, kadangi religija esanti žmogaus, kaip asmenybės, tobulėjimo skatuly ir garantas. Socializmo sąlygomis tikėjimą Dievu pakeičia „tikėjimas socialiniu kolektyvu“ (Maceina 1940: 109), kuris žemėje siekia sukurti rojų. Būtent šis įsitikinimas daro Dievą nereikalingą. Maceinos teigimu, socializmo požiūris į žmogų kaip fizinę jėgą, kurią gali tikslingai nukreipti savo tikslams įgyvendinti visagalė valstybė, pretenduojanti atlikti žemiškojo mesijo vaidmenį, daro Dievą pavojingu konkurentu: tikėjimas gališ sumenkinti valstybės pastangas pajungti savo valiai individą – už jos galių liktų individo dvasinis gyvenimas. Todėl atmetamas ne tik Dievo buvimas, bet ir visa, kas su juo susiję: krikščioniškasis gyvenimo būdas, moralinės vertybės ir kt. Neatsitiktinai Yla pažymėjo, kad „komunizmas gresia ne vienai kuriai vertybei ir jos palaikytojai, bet visoms – tiek religinėms, tiek kultūrinėms, tiek teisinėms, tiek dorovinėms“ (Daulius 1937: 80).

Ypač didelį nerimą jaunesiems kėlė ateistinės socializmo idėjos. Laikytasi pažiūros, kad religija (tikėjimas) yra amžina ir savo šaknis turinti žmogaus prigimtyje – tai Dievo duotybė žmogui. Vadinasi, žmogus pats negali jos atsisakyti, kaip negali pakeisti savo prigimties. Negali to padaryti ir valstybė, – nesvarbu kokia visagalė ji būtų. Tačiau socializmo ideologai – marksistai, religiją laikantys „liaudies opiumu“, su ja griežtai kovojo: persekiojo tikinčiuosius ir visai pribojo Bažnyčios veiklą. (Bažnyčios persekiojimo Sovietų Rusijoje faktai vis dažniau pasiekdavo ir Lietuvą, buvo skelbiami spaudoje, ir tai kėlė demokratiškai nusiteikusios visuomenės dalies – ne tik tikinčios – pasipiktinimą.) Ši kova jaunosios kartos katalikų intelektualams atrodė esanti beprasmė. Juk socialinės santvarkos yra praeinantis dalykas, o religija (tikėjimas) – amžina.

Suabejota, ar religijos paneigimas yra naudingas pačiam socializmui, siekiančiam sukurti visiems geresnį ir saugesnį gyvenimą? Kaip matėme, jaunieji katalikų intelektualai (Maceina, Yla, Jakas ir kt.) pripažino, kad socializmas, suvisuomenindamas gamybos priemones, gali priversti visus visuomenės narius dirbti. Tačiau kartu jie atkreipė dėmesį į tai, kad svarbu ne tik priversti žmogų dirbti, bet ir jį skatinti sąmoningai, našiai ir atsakingai dirbti. Tiesa, socializmas gali valdyti žmogų, bet, jako žodžiais, tik kaip fizinę darbo jėgą. Vadinasi, darbo našumas gali būti didinamas tik daugiau naudojant fizinę darbo jėgą. Jako teigimu, „medžiagines vertybes kuria ne vien darbo jėga, bet ir visos žmogaus galios“ (Jakas 1940: 92). Taigi darbo našumas priklauso ir nuo dvasinės individo būklės, kurios svarbą socializmo kūrėjai, pabrėždami fizinio darbo reikšmę, kaip tik neigė. O be dvasinio nusiteikimo, kurį ugdanti religija, negalima tikėtis ir gerų gamybos rezultatų.

Reikia pasakyti, kad tokia jako pozicija buvo artima prancūzų katalikų mąstytojui Chenū. Šis teigė, kad „darbas – tai ne tik fizinė galia, bet ir dvasinė energija“ (Chenu 1971: 217). Ji atsirandanti iš Dievo: tai jo duotybė žmogui kaip malonė, kurios dėka jis dalyvauja žemiškojo pasaulio kūrybos pagal Dievo planą darbe. Taigi žmogus tampa Dievo bendradarbiu ir partneriu. Vadinasi, kiekvienos veiklos pagrindas – religinė energija, kuri charakterizuojama dvasingumu, gebėjimu kurti nauja. Dvasinė energija – darbinės veiklos pagrindas, o jos ugdytoja ir puoselėtoja – religija. Tik religingas žmogus galės sąmoningai ir atsakingai suvokti ir siekti savo veiklos rezultatų prasmės ir jų naudą žmonėms. Kadangi socializmas neigia žmogaus individualybę (paverčia visus vidutinybėmis), tai jis neigia ir dvasinio

nusiteikimo svarbą kuriant materialines vertybes. O be šio nusiteikimo našus, sąmoningas ir atsakingas darbas neįmanomas.

Subjektyvaus veiksnio svarbą darbo procese akcentavo ir Maceina, daugiausia remdamasis Berdiajevu. Šis pripažino, kad fizinis darbas – materialinių vertybių kūrimo sąlyga, tačiau kartu teigė, kad „fizinio darbo našumas priklauso nuo dvasinės žmogaus būklės“ (Berdiajev 1923: 169). Kitaip tariant, tik dvasingas žmogus galės atsakingai atlikti jam pavestą darbą, kadangi regi jame ne tik galimybę užsidirbti duonos, bet ir būti Dievo partneriu – kaip kūrėjas, sąžiningai atliekantis darbą ir jame matęs tarnavimo Dievui ir artimui erdve. Taigi siekiant materialinių tikslų būtinas dvasinis stimulus, kurį gali žadinti religija.

Sekdamas Berdiajevu, Maceina dvasinę dirbančio žmogaus būklę susieja su religiniu nusiteikimu. Jo teigimu, tik gilus religinis jausmas gali skatinti darbininką uoliai atlikti savo pareigas, jausti atsakomybę už gaminį. Be šio jausmo atsakomybė neįmanoma. Jokia jėga negali priversti žmogaus dirbti kokybiškai ir našiai. Tam turės būti vidinis stimulus, kuris užtikrintų suinteresuotą, sąmoningą ir atsakingą darbą. Tas stimulus kaip tik ir yra religija, skatinanti suvokti, jog atliekamas darbas nėra vien socialinė prievolė, bet ir pareiga sau, kaip Dievo bendradarbiui žemėje, ir pačiam Dievui. Juk tikintis žmogus žino, kad kiekvieną jo „prakaito lašą“ mato Dievas. Kadangi dirba sau, jis negali dirbti prastai. Darbas padeda žmogui ne tik atskleisti save, savo galimybes, gebėjimus, bet ir jais padėti kitiems, t. y. vykdyti Dievo valią. Taigi realizuodamas save atliekamu darbu jis tarnauja Visagaliui. Kitaip tariant, tik kaip kūrėjas jis susisieja ir su Dievu. Todėl manyta, kad religijos neturėtų atsakyti jokia socialinė-ekonominė santvarka. Socialistinė valsty-

bė, neigianti religiją, persekiojanti Bažnyčią ir jos tarnus, daro didelę žalą pačiam socializmui.

Jako nuomone, socializmas „būtų daugiau laimėjęs, jei būtų apsiribojęs tiktai socialinio gyvenimo reforma“ arba „bent nuošaly palikdamas religiją jis būtų susilaukęs visiškai kitokio pasisekimo“ (Jakas 1939: 204). Taigi religija yra vienintelė tikra socialinio gyvenimo tobulintoja. Ji stovinti aukščiau už visas ideologijas ir jų tarpūsavio kovas, yra tikras socialinio gyvenimo stabilumo garantas. Našus darbas – visuomenės socialinės pažangos pagrindas, o socializmas, neigdamas religiją, neigia dvasinio stimulo reikšmę darbui ir kartu socialinę pažangą.

Tiesa, visagalė socialistinė valstybė galinti žmogų priversti dirbti, tačiau jaunieji abejojo, ar prievarta sukurta socialinė visuomenės organizacija gali būti žmoniška. Manyta, kad nežmoniškais būdais sukurta visuomenė, neigianti religiją, būsianti irgi nežmoniška. Tarnavimas medžiagai, pagarba materialinėms vertybėms, pasak Maceinos, „virsta materialiniu idealizmu“ (Maceina 1940: 108). Keliaklupsčiavimas materialiniam idealui ugdo fanatizmą ir savęs išsižadėjimą, atima individualybę. Taigi individas, atsisakęs religijos, tampa bedvasiu socialinio projekto vykdytoju. Kad projektas būtų įgyvendintas, reikia visiško žmogaus pasiaukojimo ir atsidavimo. O tai savo ruožtu neišvengiamai veda prie asketizmo, savęs ir savo asmeninių siekių atsižadėjimo socialinio projekto įgyvendinimo labui, galiausiai – ir prie dvasinės asmenybės degradacijos.

Ryškiausiu tokio beatodairiško atsidavimo naujos visuomenės kūrimo reikalui pavyzdžiu Jakas laikė komunistą. Pasak Jako, jis nuoširdžiai siekias pašalinti blogybes, įgyvendinti laisvės, lygybės ir broliškumo idealus, „pakelti žmonių gerbūvį ir kultūrą“ (Jakas 1939: 202–203).

Vardan šviesios ateities jis pasirengęs aukotis ne tik pats, bet ir mano turįs teisę aukoti kitus, vesti juos į šviesų rytojų, nepaisydamas jų noro. Tačiau Jakas abejoja, ar toks savęs atsižadėjęs žmogus yra pajėgus suprasti kitus, jausti artimo meilę, matyti kitame žmogų ir brolių, reikalingą pagalbos ir atjautos. Tiesa, jis gali aukotis dėl šviesesnio gyvenimo, prisiimti sunkumus, tačiau tai daras ne kaip laisva asmenybė, o kaip klasės, socialinės grupės narys, automatiškai pajungtas jos interesams. Vadinasi, ir šis aukojimasis yra ne laisvas asmenybės apsisprendimo rezultatas, o tik kolektyvo (grupės) valios vykdymas.

Socialiniai pertvarkymai, kuriuos numato vykdyti socializmas, iš esmės telieka pertvarkymais: jie nepadaro žmogaus geresnio, nepadeda jam įveikti egoizmo, neapykantos. Atvirkščiai, šių pertvarkymų įgyvendinimas reikalauja visiško savęs ir savo interesų išsižadėjimo, jų aukojimo vardan šviesios ateities. Suprantama, kad toks socializmas, kuriamas ribojant žmogaus prigimtines teises, prarandant jo dvasingumą, jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualams buvo nepriimtinas.

Abejota ir socializmo pertvarkymų prasme: jie nepadeda žmogui tobulėti, labiau atskleisti savo gebėjimus, o atvirkščiai – tik dar labiau jį pavergia. Tokio socializmo įgyvendinimo pavyzdys matytas Sovietų Rusijoje. Laikytasi pažiūros, kad pertvarkymai, atlikti kad ir su geriausiais ketinimais, jeigu jie neišplaukia iš vidinio žmogaus nusiteikimo, jeigu atlikti mechaniškai (būtent taip atrodė pertvarkymai Sovietų Rusijoje), negali patarnauti visuotiniam gėriui. Socialiniams pertvarkymams žmogus turįs subręsti, tapti savarankiška, sąmoningai mąstančia asmenybe, o ne klasės (ar socialinės grupės) valios vykdytoju. Taigi negalima įvykdyti socialinės revoliucijos ir tikėtis

iš jos gerų vaisių, jei kartu žmogus dvasiškai netobulėja.

Tikėtina, kad šią pažiūrą jaunieji lietuvių katalikų intelektualai bus perėmę iš Mounier. Šis pripažino, kad socializmas – tai amžina žmogijos svajonė apie galimą tobulesnę ir teisingesnę visuomenę. Ši svajonė visada buvo gyva. Ją reikia ne tik pripažinti, bet ir leisti žmonėms bandyti įgyvendinti. „Socializmą ne mes sugalvojome, – rašė jis. – Socializmą pagimdė žmonių skausmas ir neapykanta tam, kas juos slegia. Niekas kitas, tik patys žmonės gali jį realizuoti“ (Mounier 1962: 251–252). Mounier, kaip ir nemaža dalis Vakarų inteligentijos, su viltimi stebėjo socializmo kūrimą Sovietų Rusijoje. Tačiau jis nebuvo linkęs sureikšminti materialinių pertvarkymų svarbos. Mounier pripažino, kad socializmo kūrimui daug įtakos turį materialiniai bei socialiniai veiksniai, bet jie nesą pagrindiniai. Kur kas svarbesnis vaidmuo ir atsakomybė tenkanti individui – jis renkasi ir veikia, tad jis ir atsakingas už tuos pasirinkimus. Atsakingas ir visuomenei, nes glaudžiai su ja susijęs. Tačiau dėl savo prigimties ypatumų (kaip dvasinė būtybė) jis yra laisvas ir nuo visuomenės nepriklausomas. Žmogaus, kaip dvasinės būtybės, jokie materialiniai ir socialiniai santykiai veikti negali. Jis pats turi savarankiškai subręsti priimti tokius santykius, padaryti juos savo dvasine patirtimi. Pasak Mounier, jokie socialiniai pertvarkymai neturi prasmės, kol žmogus nebus išsiugdęs tam tikro nusistatymo jų atžvilgiu, t. y. kol neįvyks dvasinė revoliucija. Tik ji gali paskatinti ir naujos dvasinės kokybės tapsmą.

Sekdami Mounier, jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualai irgi manė, kad žmogų socialiniams pertvarkymams būtina parengti. „Naujas žmogus“ pats savaime neatsiras – reikia jį išugdyti. Kas turėtų padėti išugdyti tokį žmogų?

Kadangi socialiniais pertvarkymais labiausiai suinteresuota darbininkija, ji yra gausiausia visuomenės dalis, be to, labiausiai užguita ir nuskriausta, todėl jai labiausiai turi rūpėti pakeisti savo padėtį. Tačiau kartu ji yra labiausiai nudvasinta (ir degradavusi) visuomenės dalis, todėl pirmiausia ją pačią reikia dvasiškai atgauti ir parengti. Šio darbo negali atlikti jokia formali struktūra, jokia organizacija, net Komunistų partija, laikanti save darbininkijos interesų reiškėja ir gynėja, nes ji darbininką laikanti ne asmenybe, o tik klasės (socialinės grupės) nariu, t. y. paverčianti nuasmeninta vidutinybe, kuri paklūsta klasės valiai, priversta jai aukoti ir savo siekius.

O žmogus yra savarankiškas individas, vadinasi, jo dvasinis brendimas ir apsisprendimas negali būti valdomas jokios išorinės jėgos, taip pat ir partijos. Be to, partija, būdama klasės valios reiškėja, gali ugdyti tik klasinį nusistatymą ir skatinti priešišumą, o ne ieškoti abipusio kompromiso, taigi atlikti tik neigiamą vaidmenį (LKP naudotus veiklos metodus ir būdus siekiant destabilizuoti padėtį tuometinėje Lietuvoje, remdamasis Saugumo departamento turima medžiaga, detalai yra aptaręs Yla (J. Daulius) 1937 m. išleistoje knygoje „Komunizmas Lietuvoje“).

Kita vertus, Komunistų partija priemonių suvisuomeninimą iškelia kaip sąlygą socialiniam teisingumui įgyvendinti. Socialinio teisingumo įgyvendinimo būdas panaikinant privatinę gamybos priemonių nuosavybę jauniems katalikų intelektualams buvo nepriimtinas, nes prieštaravo jų puoselėtai žmogaus asmenybės sampratai, reikė asmenybės teisių ribojimą. Mat jie laikėsi pažiūros, kad socialinio teisingumo įgyvendinimo sėkmė labiausiai priklausanti nuo asmenybės dvasinio pasirengimo gyvenime vadovautis krikščioniškos moralės

principais. Šie principai neturi teisinės sankcijos galios, o grindžiami savanorišku prisiėmimu. Tad nenuostabu, kad Maceinai ir socialinis teisingumas yra ne socialinė-ekonominė ir politinė teisinė kategorija, o savanoriškas gailėstingumas, t. y. dorovinė religinė kategorija. Būtent ji turinti apibrėžti žmogų ir žmonių tarpusavio santykius. Todėl lygybės pagrindu Maceina siūlo laikyti sudvasintą nusistatymą žmogaus ir materialinių vertybių atžvilgiu, o jį išsiugdyti galinti padėti tik religija.

Atrodo, kad tokia Maceinos pozicija artima popiežių Leono XIII ir Pijaus XI enciklikose skelbtam antropologiniam požiūriui, pagal kurį žmonės iš prigimties savo gabumais ir polinkiais nėra lygūs, o tai lemia ir nelygybę socialinėje srityje. Maceinos manymu, toji nelygybė socialinėje srityje nėra esminis žmonės skiriamasis dalykas. Kur kas svarbiau tai, kas žmonės ne skiria, o artina ir jungia.

Laikytasi pažiūros, kad nevienodų gabumų žmonės yra lygiaverčiai kaip asmenybės, nes visi yra Dievo kūriniai, apdovanoti žmoniškumu. Būtent šis žmoniškumas ir laikytinas tikruoju lygybės pagrindu. Jakas tiesiog nurodo, kad „nepaisant visų vidinių ir išorinių skirtumų, žmonės gali pasijusti lygūs žmogiškume“ (Jakas 1939: 27). Vadinasi, asmenybių lygybės pagrindas yra žmoniškumas, t. y. sudvasintas vieno žmogaus nusistatymas kito žmogaus atžvilgiu. Ši humanizmo principą, pasak Jako, galima įgyvendinti pripažįstant kiekvienos asmenybės vertingumą pagal tai, kiek jis konkrečiai prisidėjo prie materialinių gėrybių kūrimo.

Pabrėždamas žmogaus asmenybės svarbą, Jakas nepritaria besaikiam išnaudojimui ir socialiniam pavergimui. Asmenybės raidai būtinos ekonominės, socialinės ir politinės garan-

tijos. Būtent jų užtikrinimas ir esąs tikrasis socialinio teisingumo rodiklis.

Socializmas tikisi šias garantijas užtikrinti panaikindamas privatinę gamybos priemonių nuosavybę, klasių egzistavimą ir jų tarpusavio kovos galimybes. Klasių tarpusavio kovos realumo neneigė ir jaunieji katalikų intelektualai, tik nevienodai vertino jos kilimo priežastis.

Jakas teigė, kad įtampa tarp klasių „neišvengiamai turi kilti, kai paneigiamas teisingumas, kai yra skriaudžiamieji ir skriaudėjai“ (Jakas 1939: 54). Jis pakartojo popiežiaus Leono XIII teiginį, kad visuomenė yra susiskirsčius į klases. Ši susiskirstymą popiežius grindė žmonių įgimta nelygybe, dėl jos „savaimė randasi nelygybė ir turtuose“ (*Rerum novarum* 1931: 18). Klasių kova buvo aiškinama kaip kova dėl žemiškų gėrybių, dėl turto, garantuojančio žmogui gerą ir sotų gyvenimą.

Jakas atkreipia dėmesį į tai, kad žmonės skiria ne daiktų turėjimas, o jų tarpusavio santykiai dėl netolygaus gamybos priemonių pasiskirstymo. Kapitalizmo sąlygomis neišvengiamai turi būti žmonių, kurie neturi nuosavybės ir gyvena tik iš savo darbo. Galėdamas pasiūlyti tik savo darbo jėgą, samdomasis nepajėgia apsiginti nuo išnaudojimo. Jakas rašo, kad gamybos priemonių nuosavybė leidžia darbdaviams išnaudoti samdomus darbininkus. Todėl ir konfliktai, kylantys tarp klasių (socialinių grupių), turinčių skirtingą santykį su gamybos priemonėmis, yra neišvengiamas dalykas. Jakas nurodo, kad klasių antagonizmas yra tam tikrų ekonominių santykių, kurie skatina išnaudoti, išraiška. Vadinasi, tik panaikinus šiuos santykius, galės išnykti ir antagonizmas. Tai socialistinės revoliucijos kelias, kurį propagavo vietiniai komunistai, stengdamiesi visais įmanomais būdais kurstyti socialinį priešišumą, pasinaudodami darb-

davių ir samdomųjų nesutarimais, didinti įtampą to meto Lietuvos visuomenėje ir taip paspartinti išnaudojimu pagrįstos santvarkos žlugimą.

Jakas tokios išvados nedaro. Žmogų jis laiko pirmiausia dvasiniu fenomenu. Būtent dvasinis pradai, dvasinis gyvenimas, jo teigimu, daro jį žmogumi. Žmogaus aktyvumas – tai visų pirma dvasinis aktyvumas, kuris nusakomas religinio tikėjimo gilumu, o giliai tikintis žmogus atmeta prievartą kaip nevykusią problemų sprendimo būdą, nes prievarta gali gimdyti tik prievartą, o ne meilę, kuri esanti tikėjimo ženklas. Jakui socialiniai pertvarkymai, atlikti revoliuciniu (prievartos) būdu, buvo nepriimtini. Tiesa, jis neneigė, kad revoliucijos būdu keičiamos visuomeninės santvarkos, tačiau nurodė, kad tokiu atveju į pirmą planą iškyla ne dvasinis žmogaus aktyvumas, o klasinis, t. y. bedvasis, griaunamasis. Revoliucijoje, pažymi Jakas, lygiagrečiai „su žmogiškumu skelbiamas nežmogiškumas, su teisingumu – klasių kerštas, su lygybe – skriaudimas ir plėšimas“ (Jakas 1939: 201).

Socialinio teisingumo atkūrimo kliuviniu revoliuciją laikė ir Maceina. Jo teigimu, ši kova kylanti ne tiek dėl ekonominių, politinių, kiek dėl psichologinių priežasčių. Jam pritarė ir J. Keliuotis, rašęs, jog „klasių kovą pagimdė daugiau psichologinės, negu ekonominės priežastys“ (Keliuotis 1937: 266). Maceina manė, kad marksizmas pernelyg suabsoliutino ekonominių priežasčių svarbą ir nepakankamai įvertino psichologines, glūdinčias žmogaus prigimtyje, jo asmens polinkiuose, kurie nėra taip paprastai paaiškinami. Taigi jis kreipė dėmesį į giliausias priežastis ir jomis stengėsi paaiškinti socialinių grupių priešpriešą. Įtampą tarp klasių Maceina suvokė kaip natūralų dalyką, kaip žmogaus sielos maištą prieš visa, kas jį žemina, kaip asmenybės teisių ir laisvių gynimą.

Kadangi psichologinės priežastys yra subjektyvaus pobūdžio, vadinasi, jas galima kontroliuoti.

Panašios pažiūros laikėsi Mounier ir Chenu. Pastarojo nuomone, „klasių kova yra žmonių, eikvojančių visas savo jėgas tam, kad užsidirbtų duonos, maišto išraiška“ (Chenu 1971: 103). Darbininko, kurį kapitalistinė santvarka pavertė preke, moralinį maištą jis laiko teisėtu. Bet tik moralinį. Socialinis maištas – tai būtų kėsinimasis į žmogaus asmenybę, o tikinčiam žmogui prievarta yra svetima. Todėl nepriimtini ir socialiniai pertvarkymai, vykdomi revoliuciniu (prievartos) būdu.

Maceina teigia, kad revoliucija neišvengiamai nukreipianti vieną klasę prieš kitą. Ji pagrįsta ne meile – didžiausiu socialinio gyvenimo ir sugyvenimo garantu, bet neapykanta, kuri gimdo prievartą ir susipriešinimą. Darbininkų geresnio gyvenimo siekiai esą teisingi, tačiau jei grindžiami neapykanta – smerktini.

Kita vertus, šios kovos galutinis tikslas – sukurti darbininkams geresnes gyvenimo sąlygas – iš esmės yra materialus. Geresnio gyvenimo siekia ir buržuazija. Todėl Maceina teigė, kad kova tarp proletariato ir buržuazijos nėra principinė (nesusijusi su skirtingomis vertybinėmis orientacijomis), tai tik kova dėl sotaus, gero gyvenimo, taigi iš esmės pasiturinčiojo ir nepasiturinčiojo kova. Juk tiek proletariatas, tiek buržuazija, pasak Maceinos, „kovoja už tą pačią žemę, už tą patį išgyvenimą šioje tikrovėje“. Tik „buržuazija jau yra išgyvenęs, o proletaras tik nori išgyventi“ (Maceina 1940: 103). Maritainas tai vadino „miesčioniškos civilizacijos dėsniu“ (Maritain 1937: 85). Panašios pažiūros laikėsi Berdiajevas. Jis teigė, kad buržuazija ir proletariatas yra dvyniai. Jie vienas kitą gimdo ir palaiko, vienas be kito negalimi (Berdiajev 1923: 153).

Maceina nurodo, kad „buržua tikrumoje yra ne kas kitas, o tiktai proletaras, kuriam gyvenime nepasisėkė“. Iš to jis daro išvadą: „buržujaus gyvenimo būdas ir jo santykis su turtais yra darbininko būdas ir darbininko santykis“ (Maceina 1940: 105). Vadinasi, klasiniai skirtumai pagrįsti ne istoriniu dėsningumu, o grynu atsitiktinumu. Be to, ir tas skirtumas nėra jau toks esminis – noras įsigyventi šioje tikrovėje nutrūna klasinius skirtumus. Nors Maceina pripažino, kad buržuazija ir proletarai yra socialiniai konkurentai siekiant įsigyventi šioje tikrovėje, tačiau manė, kad bendras „sotaus gyvenimo“ siekis juos suartina. Vadinasi, nėra esminio pagrindo jų priešiškumui.

Proletariatas, ištroškęs turto, artimas buržuazijai; jis toks pat godus, savanaudis, agresyvus. Taigi tėra tik fiktyvi buržuazijos priešingybė. Todėl Maceina daro išvadą, kad „proletariatui nėra skirta nugalėti“ (Maceina 1940: 105–106). Kad tai padarytum, pirmiausia reikia įveikti „buržujų“ savyje, apriboti savo egoizmą. Būtina išsiugdyti gebėjimą matyti, kad kitas yra toks pat žmogus, turįs savo tikslus, interesus, teisę į žmogaus vardo vertą gyvenimą. Šią jo teisę reikia ne tik gerbti ir padėti įgyvendinti. Svarbu sudaryti sąlygas ir proletariatui siekti to, ką turi buržuazija, t. y. gero ir sotaus gyvenimo. Tai įmanoma ne kovojant, o bendradarbiaujant ir vykdant prisiimtus abipusius įsipareigojimus. Tik abipusė pagarba ir teisių į geresnį gyvenimą pripažinimas, galimybių jas įgyvendinti sudarymas gali sumažinti įtampą visuomenėje ir paskatinti imtis bendrų veiksmų, kurie gali keisti ir socialinių santykių pobūdį.

Taigi neapribojus savo egoizmo, nepakeitus požiūrio į kitą žmogų, jokie socialiniai pertvarkymai negali iš esmės pagerinti visuomenės ir jos narių gyvenimo. Revoliucija, nukreipdama

darbininkų klasę prieš turtinguosius, mėgina mechaniškai išspręsti šį klausimą, skatina proletariatą greičiau atimti iš buržuazijos tai, ko reikia „sočiam gyvenimui“, sutriuškinti savo socialinį konkurentą kaip klasę. Revoliucija tėra savotiškas darbininkų klasės kerštas išnaudojams. O kerštą visada lydi neapykanta. Čia Maceina artimas Maritainui, kuris teigė, kad „šiandieninis proletaras buržujaus nelaiko žmogumi, tik išnaudotoju“ (Maritain 1960: 162). Įvykdęs revoliuciją, proletaras stengsis „įsigyventi“ šioje tikrovėje, t. y. sieks to, ko siekė buržuazija. Vienintelis patikimas būdas įgyvendinti šiuos siekius – savos valdžios (diktatūros) įvedimas.

Valdžia tampa priemone tikslui pasiekti. Valdžios turėjimas ir disponavimas ja užtikrina asmeninę gerovę ir vartojimo aistrų patenkinimą ir neturi nieko bendra su tarnavimu gėriui, kuri jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualai laikė svarbiu dalyku vertinant socialinių grupių veiksmus.

Taigi ir šiuo požiūriu esminio skirtumo tarp proletariato ir buržuazijos nesą: abi klasės siekia užsitikrinti „sotų gyvenimą“ įtvirtindamos savas diktatūras. Tačiau jų pagrindas skirtingas: buržuazija diktatūrą grindžia privatinės gamybos priemonių nuosavybės įtvirtinimu, proletariatas – jos suvisuomeninimu.

Gamybos priemonių suvisuomeninimas, pasak Maceinos, ir esąs darbininkų klasės kerštas buržuazijai. Todėl jį laikė suprantamu aktu. Juk darbininkų klasė visų savo nelaimių ir skriaudų priežastimi laikanti privatinę gamybos priemonių nuosavybę, o jos neturėdama, priversta parduoti savo darbo jėgą. Vadinasi, privatinė gamybos priemonių nuosavybė darbininkijos suvokiama kaip priešiška išorinė jėga. Nenuostabu, kad jos nusavinimas vykdomas su didžiausiu uolumu, išvelgiant jame

vienintelį išsigelbėjimą ir šviesesnės ateities galimybę.

Kadangi gamybos priemonių nacionalizacija yra prievartinis aktas, o ne laisvas jų atsisakymas nesugebant užtikrinti socialiai efektyvaus valdymo, jai Maceina nepritarė. Norint įvykdyti reformą atsižvelgiant į „žmogaus teises plačiaja prasme“ ir „sąsajoje su darbu“, privatinės gamybos priemonių nuosavybės panaikinimo neužtenka. Būtina išsiugdyti, pasak Maceinos, sveiką požiūrį į turto kaupimą ir jo naudojimą, pakeisti visuomenės vertybines orientacijas. Turtas ir jo kaupimas nesąs pagrindinis ir vienintelis siekis, vertas žmogaus dėmesio. Turtas tėra priemonė žmogaus aukštesnio lygmens tikslams siekti.

Žmogus turi išsipareigojimų sau, kaip Dievo talkininkui žemėje, pašauktam vykdyti jo valią, – siekti žmogaus gyvenimo pilnatvės, taip pat socialinių išsipareigojimų visuomenei. Todėl nereikalingą perteklių privalo atiduoti stokojuotiems. Jeigu pertekliaus bus atsisakoma savo noru, nereikės ir prievartos. Supranta, kad tokiam sprendimui būtinas laikas. Nereikia skubėti nusavinti ir gamybos priemonių. Skubėjimas galės atnešti daug žalos. Tokiu atveju žmogus praras stimulą dirbti, stengtis ir galiausiai pats taps valstybės išlaikytiniu, tuo dar labiau sunkindamas visuomenės gyvenimą. Be to, egzistuoja realus pavojus, kad kartu su gamybos priemonėmis gali būti nusavinta ir asmenišku darbu sukurta nuosavybė.

Asmeninė nuosavybė Maceina laikė tą, kurią žmogus „pats asmeniškai pagamino“. Individualios nuosavybės, kurią darbdavys (kapitalistas) sukuria asmenišku darbu, nusavinti nevalia. Kas kita nuosavybė, kurią valdo grupė žmonių. Ji nėra asmeniškai susijusi su kapitalistu. Tai stambioji privatinė nuosavybė, valdoma akcinės bendrovės. Kadangi ji neturi su

kapitalistu „nieko asmeniško“, tai ją nusavinti galima.

Kyla klausimas: kas yra toji nuosavybė, kuri sukuriama darbdavio (kapitalisto) „asmenišku darbu“? Asmenišku darbu kapitalistas (savininkas) materialinių gėrybių negamina. Pirmiausia jis yra gamybos (verslo) organizatorius. Materialines vertybes kuria samdomas darbininkas. Vadinasi, „asmeninę nuosavybę“ savininkas susikuria pasinaudodamas samdomo darbuotojo paslaugomis. Tai padaryti leidžia ta aplinkybė, kad jis yra gamybos priemonių šeimininkas ir jų valdytojas. Taigi darbdavio asmeninė nuosavybė nėra sukurta vien tik jo organizacinių gebėjimų dėka, todėl manyta, kad esant visuomeniniam būtinumui (socialiai neefektyviam jos valdymui) ji gali būti nusavinta. Tiesa, šis nusavinimas visada susijęs su didele rizika palikti gamybą be atsakingų gamybos organizatorių. Neatsitiktinai ir Maceina abejojo, ar darbininkų klasė, paėmusi valdžią į savo rankas, pajėgs organizuoti efektyvią gamybą, tuo labiau sukurti naują ir tobulesnę ūkininkavimo sistemą. Šiuo požiūriu jis artimas vokiečių ekonomistui Sombartui, kuris dar 1919 metais teigė, kad „socializmas niekada nepajėgs sukurti naujos efektyvios ūkininkavimo sistemos“ (Sombart 1919: 146). (Šie Sombarto žodžiai pasirodė pranašiški: „realiojo socializmo“ sukurta ekonominė sistema Sovietų Sąjungoje pasirodė neefektyvi ir galiausiai žlugo.)

Savitą požiūrį į tai turėjo Jakas. Jis pripažino, kad gamyba galima ir be savininko – organizatoriaus. Jį, Jako manymu, „gali visiškai atstoti gera darbo organizacija ir skatinimo sistema“ (Jakas 1940: 320). Netgi Mounier, tuo metu neabejotinai buvęs palankus socializmui, nereikalavo likviduoti gamybos priemonių nuosavybės. Jis tik ragino savininkus ug-

dytis gebėjimą veiksmingai naudotis savo turtais, mokytis įveikti nuosavybės susvetimėjimą. Kadangi „nuosavybė, kaip ir intymumas, yra konkretus asmenybės poreikis“, tai „išsižadėti jos dėl galimybės piktnaudžiauti ja – utopijs“ (Munje 1996: 113–114). Nuosavybė išreiškianti dvejopą ir kartu nedalomą asmenybės pašaukimą: telktis ir kartu plėtotis. Todėl Mounier ragino „pratintis prie nuosavybės“, pasisakė už tai, kad visiems visuomenės nariams būtų sudarytos galimybės „pajusti nuosavybę“. Taigi laikė ją savaime suprantamu ir būtinu dalyku.

Jakas išdėsto labiau diferencijuotą požiūrį. Stambioji privatinė nuosavybė gali būti nacionalizuota. Visuomenė galinti apsieiti ir be savininko (kapitalisto), kaip gamybos organizatoriaus, paslaugų. Tačiau „žemės ūkyje privati iniciatyva turi būti pagerbta ir palikta laisvė jai reikštis“ (Jakas 1940: 312). Gindamas privataus intereso žemės ūkyje principą, Jakas nurodo žemės ūkio darbų specifika. Darbui žemės ūkyje reikia ne tik atsakomybės, pasiaukojimo, bet ir universalumo (ypatingų gebėjimų atlikti įvairaus pobūdžio darbus). Taip pat ir meilės žemei. Sąžiningai ir atsakingai atlikti darbą čia galįs tik tas, kuris yra tvirtai susijęs su žeme, kitaip tariant, esąs tikrasis jos šeimininkas – savininkas. Todėl privataus žemės naudojimo būtinumas Jakui nekėlė jokių abejonių.

Nuostatai, kad žemės naudojimas turi būti privatus, turėjo įtakos ir tuo metu politiniais tikslais vykdyta prievartinė kolektyvizacija Sovietų Sąjungoje: buvo siekiama sunaikinti savarankiškus ūkininkus kaip socialinį sluoksnį, paversti juos žemės ūkio tarnautojais – kolūkiečiais. Tai galutinai sužlugdė tos šalies žemės ūkį, sukėlė badą, nusinešusį milijonų žmonių gyvybes. Suprantama, tokie „realiojo socializmo“ eksperimentai Jakui ir kitiems jau-

nosios kartos katalikų intelektualams buvo nepriimtini.

Kartu buvo pripažįstama, kad šalia privatinės nuosavybės gali sėkmingai egzistuoti ir visuomeninė (ją ypač gina socialistai), lygiai kaip ir visuomeninė gamyba, kurios tikrasis organizatorius ir valdytojas esanti valstybė. Svarbu, kad organizuojama gamyba ir jos rezultatai tarnautų ne konkrečios klasės ar socialinės grupės interesams, o visiems piliečiams. Ji neturi nuasmeninti ir nudvasinti žmogaus, pažeisti jo prigimtinių teisių ir orumo, o padėti įtvirtinti solidarumo ir teisingumo vertybes.

Reikia ir sąmoningų paties individo pastangų įveikti savo egoizmą, ugdytis gerą valią, kuri suteiktų socialiniam gyvenimui daugiau dvasingumo. Būtinias dvasinis individo atgimimas, o jį geriausiai paliudysiąs krikščioniškosios evangelijos principų laikymasis praktiniame gyvenime, ypač naudojantis nuosavybe. Atgimus individui, atgimsianti ir visuomenė. Be šio atgimimo neįmanoma atsakingai naudotis visuomenine nuosavybe. Taigi įgyvendinti socializmo siekius įmanu tik įveikus žmogaus egoizmą, išugdžius dvasingą materialinių vertybių kūrėją. Tiesa, tai lėtas, bet patikimiausias procesas. Prievarta vykdomi socialiniai eksperimentai, kai ignoruojamas individo vertingumas ir jo laisvas apsisprendimas, yra beverčiai ir pasmerkti žlugti.

Išvados

1. Jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualai pastebėjo realius ekonominius kapitalizmo procesus, bet vertino juos remdamiesi moralinėmis normomis. Sutelkdami dėmesį į neigiamus socialinius to meto kapitalistinės sistemos veikimo padarinius, kartu stengėsi atskleisti jų įtaką žmogaus dvasiai ir individo saviraiškos galimybės.

2. Jaunieji katalikai pripažino, kad pagrindinis kapitalizmo dėsnis – pelno siekimas ir kaupimas – neišvengiamai sukelia socialinę įtampą tarp darbdavių (savininkų) ir samdomų darbininkų. Manyta, kad tą įtampą galima įveikti vieninteliu būdu: darbdaviams ir darbininkams geranoriškai ir sąmoningai ribojant savo egoizmą, ieškant ne konfrontacijos, o bendradarbiavimo (partnerystės). Bendradarbiavimo galimybę rodo ta aplinkybė, jog kiekviename žmoguje glūdi „kapitalistinė dvasia“, kuri skatina veikti ir siekti naudos pačiam pasirūpinant savimi. Svarbu, kad būtų sudarytos sąlygos kiekvienam šį siekį įgyvendinti praktinėje veikloje, žvelgiant į žmogų ne kaip į priemonę išskeltam tikslui pasiekti, o kaip į savo artimą, kuriam reikia ne tik užuojautos, bet ir konkrečios paramos.

3. Laikytasi požiūrio, kad socialinę paramą pirmiausia turi suteikti sau pats individas, sąžiningai ir atsakingai atlikdamas prisiimtą darbą, už kurį vertas tinkamo užmokesčio. Taip pat jis turi teisę ir į papildomą atlyginimą, kuri galės gauti įsigijęs įmonės akcijų ir kartu sąmoningai ir laisvai prisiėmęs tam tikrą riziką. Tačiau akcijas pirkti ar parduoti neturi būti jokia prievolė, o laisvas ir savanoriškas apsisprendimas. Kita vertus, individas turi jausti realią paramą ir iš valstybės, kurios svarbiausia priedermė – sudaryti sąlygas visiems ir kiekvienam visuomenės nariui siekti savų tikslų, paisant aukščiausios vertybės – žmogaus ir jo orumo, o tai negali būti aukojama beveidės mašininės gamybos tariamai visagalybei. Kadangi ekonominio veikimo tikslas – patenkinti individo ir visuomenės poreikius, tai jo rezultatai turi būti matuojami ne tik ekonominiu (naudos), bet ir etiniu (neprieštarigumo individo saviraiškos siekiams) masteliu.

4. Jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualai skyrė socializmą, kaip teorinį modelį, nuo socializmo praktikos – realaus jo įgyvendinimo. Krišškai vertindami socializmo adeptų siūlytas priemones teisingumui atkurti, ypač gamybos priemonių prievartinį suvisuomeninimą, jie atskleidė mechaniškai atliktų pertvarkymų socialinį bei ekonominį neefektyvumą, jų priešingumą žmogaus prigimčiai ir siekiams. Kartu jie pripažino socialinių pertvarkymų svarbą atkuriant socialinį teisingumą, tačiau laikėsi požiūrio, kad jų sėkmingam įgyvendinimui pirmiausia būtinas dvasinis stimulus. Kai jo nėra, atsiranda bedvasiškumas ir susipriešinimas, o tai socialinėje plotmėje išryškėja darbdavių ir samdomų darbuotojų santykiuose. Jaunieji katalikų intelektualai stengėsi pabrėžti tai, kas šias dvi klases jungia, o ne skiria. Jie demistifikavo darbininkų klasę kaip taurią, kilnią kovotoją už visos žmonijos gerovę, parodydami, kad darbininkijos siekiai yra tokie pat egoistiniai kaip ir buržuazijos: „įsigyventi“ šioje tikrovėje, pelnyti sotų ir saugų gyvenimą. Taip jaunieji griovė mitą apie darbininkų klasę, kaip vienintelę kilnią kovotoją už visos žmonijos gerovę, išskirtinę jos misiją, kurią mėgo pabrėžti vietiniai socializmo adeptai.

5. „Realiojo socializmo“ Sovietų Sąjungoje vykdyti socialiniai pertvarkymai jaunosios kartos katalikų intelektualams buvo nepriimtini, nes atlikti naudojan prievartą ir neatsižvelgiant į visuomenės dvasinę bei socialinę brandą. Socializmo negalima kurti bet kokia kaina. Kita vertus, jaunieji neatmetė galimybės, kad ilgainiui tinkamai pasirengus ir parengus visuomenę gali būti sukurtas socializmas, kaip visuomeninė santvarka, kuri sumažintų įtampą tarp įvairių socialinių sluoksnių, turinčių savus interesus, ir padėtų geriau įgyvendinti teisingumą. Tačiau tam būtinos individo ir visuome-

nės dvasinės pastangos, padedančios įveikti asmeninį ir socialinį egoizmą, išsiugdyti gerą valią, krikščioniškos atsakomybės ir solidarumo jausmą.

6. Nors socializmą jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualai siejo su tam tikra žmonių dvasinio brandumo pakopa, ypač socialine atsakomybe, tačiau neatsisakė požiūrio, kad socializmas nėra jokia neišvengiamybė, joks objektyvus visuomenės raidos dėsningumas. Socializmo, kaip geresnės ir teisingesnės visuomenės idealo, siekimas yra žmogaus rankose – jo įgyvendinimas priklauso ne tiek nuo valstybės, valdančiosios partijos valios ir norų, kiek nuo individo sąmoningumo, jo dvasinio bei kultūrinio tobulėjimo pastangų. Kiek laiko tai truks, niekas nežino ir negali tiksliai pasakyti, bet tai yra žmogaus, o ne istorijos reikalas. Taip jaunesni iš esmės paneigė nuostatą, kad socializmas esąs neišvengiamas ir dėsningas visuomenės raidos rezultatas (kiekvie-

na raida turi alternatyvą), ir tuo oponavo komunistų bei kairiosios inteligentijos pastangoms jį tokį pristatyti tuometinei Lietuvos visuomenei.

7. Akcentuodami individo sąmoningų pastangų svarbą siekiant geresnio gyvenimo, jaunesni menkino vietos komunistų pretenzijas, prisidengus kovotojų už socialinę lygybę ir socialinį teisingumą šydu, tapti darbo žmonių vedliais į šviesų rytojų ir taip įgyti teisę būti to rytojaus šeimininkais bei nekontroliuojamais valdytojais. Kita vertus, pabrėždami pagarbos individui, jo dvasingumo siekiams būtinumą imantis socialinių pertvarkymų, jaunosios kartos intelektualai katalikai skatino įdėmiau išžiūrėti į kaimyninėje šalyje – Sovietų Rusijoje vykdomą socialinį eksperimentą, kritiškiau vertinti vietinių socializmo adeptų skelbiamas pranašystes. Taip jie perspėjo Lietuvos žmones, kokie gali būti tokio prievarta vykdomo socialinio eksperimento padariniai.

LITERATŪRA

1. Chenu, M. D. 1971. *Wybor pism*. Warszawa: Pax.
2. Daulius, J. (S. Yla). 1937. *Komunizmas Lietuvoje*. Kaunas: Sakalas.
3. Dielininkaitis, P. 1937a. „Pastarųjų laikų bandymai socialinį klausimą sušvelninti“, *Židinys* 2: 182–187; 3: 321–334.
4. Dielininkaitis, P. 1937b. *Pijus XI ir jo socialinė doktrina*. Kaunas: Akiratis.
5. Grėška, J. 1993. *Lietuvos ūkio raida XX a. pirmoje pusėje ir jos problemos*. Vilnius.
6. Jakas, P. 1938. *Krikščionybės tragizmas*. Kaunas: Akiratis.
7. Jakas, P. 1939. *Socialinė krikščionybė*. Kaunas: Akiratis.
8. Jakas, P. 1940. *Žmogus tarp žmonių arba naujasis humanizmas*. Kaunas.
9. Keller, J. 1978. *Katolicyzm jako religia i ideologia*. Warszawa: Pax.
10. Keliuotis, J. 1937. Marksizmo likvidacija, *Naujoji Romuva* 116 (266–271).
11. Maceina, A. 1940. *Buržuazijos žlugimas: Kapitalizmo žlugimas ir naujos santvarkos socialiniai principai*. Kaunas: Sakalas.
12. Maceina, A. 1938. *Socialinis teisingumas*. Kaunas: Sakalas.
13. Maliauskis, A. 1920. *Bolševizmas*. Kaunas.
14. Maliauskis, A. 1924. *Demokratija*. Kaunas.
15. Maritain, J. 1960. *Humanizm integralny: Zagadnienia doczene i duchowne nowego swiata chrzescijanskiego*. London: Veritas.
16. Maritain, J. 1937. *Religia i kultura*. Poznan.
17. Maritain, J. 1938. *True Humanizm*. New York.
18. Matulaitis, J. 1909. *Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas*. Kaunas.
19. Messner, J. 1934. *Die social Frage der Gegenwart*. Wiens.

20. Mounier, E. 1962. *Co to jest personalizm? Wybor innych prac*. Warszawa: Pax.
21. Munje, E. 1996. *Personalizmas*. Vilnius.
22. Paltarokas, K. 1921. *Socialinis klausimas*. Kaunas.
23. *Pijaus XI enciklika apie socialinį teisingumą*. 1931. Kaunas.
24. Pruskus, V. 1997. *Verslininkystės idėjų raiška Lietuvoje (XIX a. antroji pusė–1940)*. Vilnius.
25. *Rerum novarum*. 1931. Kaunas.
26. Sombart, W. 1919. *Socializmus und sociale Bewegung*. Jena.
27. Sverdiolas, A. 1983. *Kultūros filosofija Lietuvoje*. Vilnius: Mintis.
28. Staugaitis, J. 1923. *Mūsų politinės partijos ir jos nori*. Kaunas.
29. Šalkauskis, S. 1937. „Ideologiniai dabarties kriazių pagrindai ir katalikiškoji pasaulėžiūra“, kn. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos II suvažiavimo darbai*. T. 2. Kaunas.
30. Šaulys, J. 1909. *Socialistai ir mūsų sociališkieji reikalai*. Kaunas.
31. Šaulys, J. 1910. *Sociologija*. Kaunas.
32. Šultė, S. 1920. *Savasties principas ir evoliucija*. Kaunas.
33. Бердяев, Н. А. 1923. *Философия неравенства*. Берлин.
34. Зомбарт, В. 1923. *Буржуа: Эюд по истории развития современного экономического человека*. Москва.
35. Маркс, К.; Энгельс, Ф. 1982. *Сочинения*. 2-ое изд. Т. 18. Москва: Политиздат.

THE STANDPOINT OF INTELLECTUAL CATHOLIC YOUTH ON CAPITALISM AND SOCIALISM IN LITHUANIA BETWEEN TWO WORLD WARS

Valdas Pruskus

Summary

Intellectual Catholic youth (A. Maceina, P. Jakas, P. Dielininkaitis and others) observed and identified the real consequences of the results of the development of capitalistic system at that time and its influence upon a human spirit and the possibilities of self-expression of an individual.

They recognized that the key law of capitalism – to get and accumulate profits – provokes a social stress between employers (owners) and employees. It was thought that such stress may be overcome in the only way: employers and employees must willingly and consciously restrict their egoism and look for a cooperation (partnership), but not for a confrontation. A possibility of a cooperation is shown to be possible by a circumstance that a “capitalistic spirit” is hidden in each individual and it induces the individual to act and pursue benefit, to care of himself. It is important to form the conditions to everybody to realize this aim in practical activities, considering an individual not a mean to pursue the stated object, but a close person, who needs not only a compassion, but a concrete assistance as well.

According to their standpoint, an individual shall provide a social support to him(her)self by honest and

responsible performance of the assumed duties, being worthy of the corresponding remuneration for it. He (she) shall be entitled to receive an extra pay in a case of an acquisition of shares of an enterprise, when conscious and voluntary assuming of the right of risk takes place. However, acquisition and selling of shares shall not be an obligation, but only a free and voluntary self-determination. On the other hand, an individual must feel a real support of the state as well, and it's task of paramount importance shall be a formation of the conditions for everybody and each member of the society to pursue their objects, taking into account the highest value – a human and his dignity, which cannot be sacrificed to the seeming omnipotence of the faceless machine building. Taking into consideration that the object of economical activities is a satisfaction of needs of an individual and the society, their results shall be evaluated not only in the economical scale (benefit), but in the ethical (a non-contradiction to aims of self-expression of an individual) scale.

The intellectual Catholic youth singled out socialism as a theoretical model and the practice of socialism as its implementation in the realty. In their cri-

tical evaluation of the measures of restoration of justice, suggested by adepts of socialism, especially a compulsory socialization of the means of production, they disclosed social and economical inefficiency of mechanical transformations, its contradiction to the nature and aspirations of a human. Simultaneously they recognized an importance of social transformations in a restoration of social justice but considered a spiritual stimulus to be of the key importance in a successful realization of such transformations. Namely the absence of it causes a soullessness and hostility, which in social plane are mostly expressed in relations of employers and employees. The young intellectual Catholics tried to single out the factors which united, but not separated them. They demystified the working class, considered to be a generous, noble fighter for a welfare of the whole mankind, showing that the objects of workers are the same egoistic as the ones of bourgeoisie: to "survive" in this reality, to ensure a satiated and safe life as the one of employers, already consolidated themselves in the reality. So, the youth destroyed the myth about the working class as the only noble fighter for a welfare of the whole mankind, its exclusive mission which was stressed by local adepts of socialism.

The transformations performed by the real socialism in the Soviet Union, were unacceptable to intellectual Catholic youth, because they were performed under compulsion, ignoring the grade of spiritual and social maturity of the society. On the other hand, the youth did not reject a possibility of development of socialism as a social system, which would reduce a stress between various strata of the society, having their own interests, and help to realize a justice more completely, in a course of time, after the corresponding preparation of the society. However, it would require spiritual efforts of an individual and the society to overcome a human and social egoism, to cultivate a good will, a feeling of Christian responsibility and

solidarity and in this way to prepare themselves for social transformations.

Although intellectual Catholic youth of Lithuania linked socialism with a certain level of a spiritual maturity of humans, on which socially responsible transformations will be possible, they did not consider socialism to be an inevitable and objective regularity of evolution of the society. Aspiration to socialism as the ideal of a better and more truthful society depends on a human; its realization more depends on the consciousness and efforts in spiritual and cultural improvement of an individual than the will of the state, the governing party. Nobody knows and can exactly say, how long it will continue, but it is a matter of a human, not of history. So, the youth virtually negated the statement on socialism as an inevitable and lawful result of evolution of the society and in this way opposed to the efforts of local communists and the left intelligentsia to present such role of it to the society of that time.

Stressing the importance of conscious efforts of an individual in striving for a better life, they belittled the pretensions of local communists to be leaders of the working people to the bright future, shielding themselves with the veil of fighters for social equality and social justice, and in this way to be entitled to become the masters and uncontrolled managers of that future. On the other hand, stressing a necessity of a respect to a personality of an individual, his / her spiritual aspirations in a performance of social transformations, the young intellectual Catholics encouraged to take an attentive look at the social experiment performed in the neighbouring state – Soviet Russia. They encouraged to evaluate more critically the prophecies of local adepts of socialism as well. In this way they warned the Lithuanian people on the possible consequences of such social experiment, realized under compulsion.

Keywords: *capitalism, catholicism, socialism, private property, common good.*